Swedwatch rapport #45

ALLT ÄR INTE GULD SOM GLIMMAR

Den sanna historien om den smutsiga guldkedjan

FAIR TRADE CENTER Svenska kyrkan SWEDWATCH

Swedwatch är en allmännyttig, religiöst och politiskt obunden organisation som granskar svenska företag som verkar i utvecklings- och låglöneländer. Swedwatchs syfte är att minska sociala och miljömässiga missförhållanden i Syd, att uppmuntra föredömen, sprida kunskap samt driva på och i en öppen dialog samverka med företag i Sverige så att näringslivet ägnar större uppmärksamhet åt dessa frågor. Swedwatchs rapporter är offentliga och finns att ladda ner på www.swedwatch.org.

Fair Trade Center är en opolitisk, ideell förening som granskar och för dialog med svenska företag om deras arbete för ett ökat ekologiskt och socialt ansvarstagande. Genom konsumentupplysning och kampanjer vill vi påverka företag att handla med respekt för människor och miljö. Vi vill helt enkelt ha mer rättvisa för pengarna. Som medveten konsument kan du stödja Fair Trade Centers arbete och därmed skapa förutsättningar för hållbar utveckling och goda arbets- och levnadsvillkor. www.fairtradecenter.se

Svenska kyrkan är del av världens största nätverk, den världsvida kyrkan. Där pågår ett brett samarbete. Det gäller inte minst jordbruksutveckling, hiv och aids, rättvis handel, katastrofhjälp, försoning och dialog, mikrokrediter, mänskliga rättigheter och kvinnligt ledarskap. Svenska kyrkans internationella arbete vill bidra till en rättvis värld utan hunger, fattigdom och förtryck. www.svenskakyrkan.se

Författare: Jakob König och Mats Wingborg
Foton i Kina: Mats Vingborg
Foton sid 16-17: Artisanal Gold Council
Foto sid 7 och baksidan: Colourbox
Ansvarig utgivare: Viveka Risberg
Publicerad i december 2011

Denna rapport har publicerats med ekonomiskt stöd från SIDA, som dock ej medverkat vid utformningen och ej heller tar ställning till rapportens innehåll.

Förord

Få varor är så laddade med känslor och symbolik som smycken i guld. Människan har smyckat sig med guld i tusentals år. Guld har också länge varit basen för hela det globala finansiella systemet. Idag minskar utvinningen och produktionen av guld globalt, men tack vare ett ökande världsmarknadspris ökar också det totala värdet på handeln med guld. Även försäljningen av guldsmycken i Sverige sjunker, sett till antal gram guld, på grund av det höga priset. Dock minskar inte omsättningen, vilket visar att det fortfarande finns en grupp konsumenter som är beredda att betala dyrt för smycken i guld. Guldsmycken är helt enkelt en riktig lyx.

Men kunskapen om guldets väg från gruva till guldkedja och de olika riskerna i processen är mycket begränsad både inom branschen och hos konsumenter. Går man in på ett café idag kan man ofta få veta allt om kaffebönans väg från buske till kopp. Fina viner kan spåras till några få kvadratmeter land. Dyra möbler säljs inte sällan med informationen om varifrån träet kommer och var och hur de är tillverkade.

Men köper du en vigselring i guld - till vad som förhoppningsvis ska bli en av de viktigaste stunderna i ditt liv - och vill veta mer om guldet i din ring, är sannolikheten stor att ingen riktigt kan svara. Det visar den rapport som du nu har framför dig. Och det är en av anledningarna till varför Swedwatch genom Fair Trade Center och Svenska kyrkan har gjort en studie av branschen. Syftet är att öka kunskapsnivån om de olika stegen i smyckestillverkningsprocessen, att förmå den svenska guldsmyckesbranschen att ta större ansvar samt att visa på etiska initiativ som ger både handel och konsumenter möjligheter att förändra branschen till det bättre.

Vi har i den här rapporten valt att fokusera på just guldsmycken. Det finns många skäl att titta närmare även på exempelvis silversmycken och bijouterier – där arbetsvillkoren vid fabrikerna ofta är miserabla - och diamantsmycken där det fortfarande förekommer barnarbete vid slipningen. Handeln med guld inbegriper inte sällan korruption, pengatvätt och finansiering av väpnade konflikter. I guldutvinningen används enorma mängder cyanid och kvicksilver och arbetsvillkoren är hårda. I denna rapport lyfts några av dessa problem fram genom fältstudier i Indien och Kina.

Vi är övertygade om att du som läser denna rapport bryr dig om hur utvinnings- och tillverkningsprocessen bakom ett guldsmycke påverkar miljön och människor, och vill veta mer om hur branschen agerar i frågan. Idag finns i princip ingen handel med vare sig ekologiskt eller Fairtrade-certifierat guld i Sverige – en marknad som växer i exempelvis Storbritannien. Genom att lyfta frågan hoppas vi därför kunna bidra till ”renare” guld i våra smycken.

Henrik Fröjmark, Svenska kyrkan
Henrik Angerbrandt, Fair Trade Center
Viveka Risberg, Swedwatch

Innehåll

SAMMANFATTNING 5

1. INLEDNING OCH SYFTE 7

2. METOD 7

3. DEN SVENSKA SMYCKESMARKNADEN 8

4. LEVERANTÖRSKEDJAN 10

5. RISKER I LEVERANTÖRSKEDJAN 14

6. IDUNA AB: ALBREKTS GULD, GULDFYND OCH HALLBERGS GULD 25

7. SMYCKA AB 27

8. FÄLTSTUDIE – GULDUTVINNING I MOJIANG I KINA 30

9. FÄLTSTUDIE – SMYCKESTILLVERKNING I BOMBAY 38

10. VAD VET BUTIKSPERSONALEN?..... 48

11. SVENSKA BRANSCHORGANISATIONERNA 49

12. INTERNATIONELLA INTIATIV 52

13. ANALYS AV FÖRETAGENS ANSVAR 59

14. SLUTSATS..... 62

15. SWEDWATCHS REKOMMENDATIONER..... 64

16. KÄLLOR, FÄLTMETOD OCH ENKÄT 65

Sammanfattning

I Sverige finns omkring 700 smyckesbutiker. Nästan hälften av dessa tillhör eller är anslutna till företagen Iduna och Smycka. Sociala och miljömässiga risker finns i hela leverantörskedjan i smyckesbranschen. För den svenska smyckesbranschen har riskerna ökat eftersom en allt större del av produktionen sker i Asien.

En stor del av det guld som används vid tillverkning av guldsmycken i Sverige är återvunnet. Men vid tillverkning i utlandet är ursprunget i regel okänt och en stor del antas utgöras av nyutvunnet guld, i synnerhet när smyckestillverkningen sker i Asien.

Storskalig guldutvinning är behäftad med stora miljö- och hälsorisker för anställda, för lokalbefolkningen och kringliggande miljö. Stendammslunga är en vanlig sjukdom bland gruvarbetare i hela världen. Vid storskalig guldutvinning används vanligen cyanid för att anrika guldet. I vissa fall har det lett till miljöfarliga utsläpp av cyanid, något som framgår av Swedwatchs fältstudie i Mojiang i Kina, där stora naturområden är förgiftade av cyanid. Guldbrytningen i Mojiang bedrivs med föråldrad teknik och utan hänsyn till miljön. Arbetarna har en svag ställning. Lönerna låga och löneutbetalningarna kommer ofta för sent. En slutsats är att gruvbolaget exploaterar både människor och miljö.

Vid småskalig guldutvinning används vanligen kvicksilver för att anrika guldet och processen leder till stora utsläpp, i genomsnitt tre kilo kvicksilver per kilo guld. Det gör branschen till världens största utsläppare av kvicksilver. Kvicksilvret förgiftar miljön och är hälsovådligt för de arbetare som sköter hanteringen.

Ett centralt problem inom smyckesbranschen är svårigheten att spåra guldets ursprung och därmed möjligheten att välja guld som utvunnits på ett hållbart sätt. Ett flertal internationella initiativ har lanserats för att förbättra situationen. Dels finns nischade initiativ såsom Fairtrade och Jeweltree som skapat egna leverantörsled för att garantera spårbarhet och att guldutvinningen sker på ett hållbart och rättvist sätt. Dels finns ideella organisationer som Alliance for Responsible Mining och Artisanal Gold Council som arbetar med att förbättra situationen inom småskalig guldutvinning. Det finns även bredare företagsledda initiativ som Responsible Jewellery Council som syftar till att förbättra förhållandena och skapa spårbarhet i den konventionella handelskedjan.

En betydande del av de guldsmycken som säljs i Sverige är tillverkade i Asien. I synnerhet Iduna använder flera stora leverantörer i Indien. En stor del av dessa leverantörer finns i den ekonomiska frizonen SEEPZ i Bombay, ett centrum för den indiska smyckestillverkningen. Swedwatchs fältstudie där visar att de fackliga rättigheterna i frizonen är inskränkta. Flera fackligt aktiva arbetare har avskedats, vilket är ett direkt brott mot ILO:s kärnkonventioner. Vidare hävdar de intervjuade arbetarna att lönenivån är låg och att de inte har möjlighet att spara pengar inför pensionen. Några av arbetarna berättar också om arbetsupp-

gifter som är krävande för ögonen och hanteringen av farliga kemikalier. Swedwatch visar i studien att den svenska smyckesbranschen ännu inte bedriver något aktivt arbete för att förbättra villkoren i leverantörsfabrikerna och i guldutvinningen. Idunas företrädare säger att det nyligen inlett ett arbete, vilket bland annat resulterat i att företaget anslutit sig till BSCI, en sammanslutning av europeiska företag med en gemensam uppförandekod. Ännu har dock Iduna ingen överblick av villkoren på de leverantörsföretag man använder. Iduna har inte heller engagerat sig i att förbättra villkoren i guldutvinningen. När det gäller Smycka - det näst största av de svenska smyckesföretagen - är man till stor del en vidareförsäljare av andra företags märkesvaror. Smycka menar därför att det etiska ansvaret främst ligger på dessa märkesföretag.

Därutöver finns flera branschorganisationer för svenska smyckesföretag. De två viktigaste är Guldsmedsbranschens Leverantörsförening och Smycken & Klockor. Inte heller dessa har initierat något aktivt arbete för att stärka ansvarsarbetet inom branschen.

Vidare visar den enkät som Swedwatch genomfört att de anställda i Idunas och Smyckas butiker har mycket liten kännedom om hur och var de smycken de säljer har tillverkats och vilket etiskt arbete som bedrivs av de företag som de arbetar för.

Under arbetet med Swedwatchs granskning har såväl Iduna som Smycka och de berörda branschorganisationerna öppet redovisat vilka planer de har på att förstärka sitt CSR-arbete. Däremot har Swedwatch inte fått tillstånd att besöka berörda leverantörsfabriker. Istället har intervjuer skett utanför fabrikerna, efter arbetstid.

Denna studie fokuserar framförallt på guldsmycken, även om vissa andra metaller behandlas i viss utsträckning. Swedwatch kan peka på problem som förekommer vid produktionen av guldsmycken - från utvinningen av guld till tillverkningen av smycken. När det gäller villkoren i tillverkningen visar samtidigt analysen är att problem är ännu större när det handlar om tillverkning av smycken i lägre prissegment, det vill säga av billigare material. Även den slutsatsen ligger i linje med Swedwatchs rekommendation att de svenska smyckesföretagen måste sätta i gång ett aktivt CSR-arbete, höja medvetandenivån hos sin personal och ta ansvar för sin produktionskedja.

Swedwatch rekommenderar också att svenska företag och branschorganisationer engagerar sig i de internationella initiativ som finns för att effektivt utnyttja befintliga processer som arbetar med att göra produktionskedjan i smyckesbranschen mer hållbar.

1. Inledning och syfte

Guldsmycken är en lyxvara. Men alltför sällan ställs frågor om vad som hänt innan guldsmyckena hamnar på butiksdiskarna i Sverige. Just detta är utgångspunkten för denna rapport. Närmare bestämt försöker vi ge svar på tre frågor.

För det första, vad vet vi om villkoren inom smyckesindustrin? För det andra, vilket ansvar tar de svenska smyckesföretagen för arbetsvillkoren i tillverkningen? För det tredje, vad vet företagen om förhållandena i guldutvinningen och produktionskedjan?

Albrekts Guld, Guldfynd och Hallbergs guld ägs av Iduna, den svenska giganten när det gäller försäljning av smycken. Den näst största aktören inom smyckesförsäljning i Sverige är Smycka. Rapporten presenterar företagen, kartlägger produktionskedjan och granskar arbetsvillkor och risker i såväl guldutvinning som smyckestillverkning.

När det gäller smyckenas produktionskedja fokuserar rapporten på villkoren i utvecklingsländer. Vi riktar särskilt in oss på guld och guldsmycken. Syftet med rapporten är dels att förmå guldsmyckesbranschen i Sverige att ta ansvar för produktionen enligt vedertagna internationella normer, dels presentera etiska initiativ och alternativ för såväl branschen som konsumenter.

2. Metod

Swedwatch har genomfört en omfattande genomgång av de forskningsrapporter och studier som finns om smyckestillverkning och guldutvinning. Studierna härrör i huvudsak från internationella organisationer som Internationell Labour Organisation, eller från sammanslutningar som syftar till att förbättra villkoren i smyckesbranschen, som Responsible Jewellery Council. Swedwatch har även gått igenom rapporter som publicerats av fackliga internationaler som ICEM, *International Federation of Chemical, Energy, Mine and General Workers' Unions*.

Ett stort antal intervjuer har genomförts med företrädare för svenska smyckesföretag, branschorganisationer inom smyckesbranschen samt med olika internationella experter på smyckesproduktion och guldutvinning.

Två fältstudier har genomförts, den ena i gruvan Mojiang i provinsen Yunnan i södra Kina och den andra i Bombay, där smycken tillverkas i den ekonomiska frizonen SEEPZ, bland annat till Iduna. I studien i Kina har ett 20-tal gruvarbetare intervjuats, varav fem i över två timmar, samt den ansvariga säkerhetschefen och människor bosatta i närheten av den berörda gruvdriften. Huvudparten av intervjuerna i Mojiang skedde i gruvsamhället intill gruvan. Samtliga intervjuade

var manliga gruvarbetare. En kvinnlig gruvarbetare tillfrågades, men hon ville inte delta i intervjun. Swedwatch besökte också arbetarnas rum och lägenheter i samhället.

Det går inte att fastställa att guld från just gruvan i Moijang kommer till Sverige, men det är sannolikt. Kina är världens största guldproducent och Moijang är en av Kinas största guldgruvor. Guld är en råvara vars handelsvägar korsar landsgränser och blandas ihop med annat guld längs vägen. Swedwatch anser dock att företagen har ett ansvar att verka för förbättringar inom hela kejdan.

I studien i Bombay intervjuades fem anställda i frizonen SEEPZ, centrum för Indiens smyckesproduktion. Därutöver har kortare intervjuer genomförts med ytterligare ett tiotal arbetare. Swedwatch har inte fått tillträde till de berörda smyckesfabrikerna varför intervjuerna genomförts utanför fabrikerna.

En frågeenkät har genomförts med personal i tolv smyckesbutiker som tillhör Iduna eller Smycka. Enkäten utgör ett stickprov och är inte att betrakta som representativ för alla butiksanställda i företagen. Frågorna återfinns längst bak.

Studien har genomförts av Jakob König och Mats Wingborg. Mats Wingborg har också genomfört fältstudien i Mojiang, medan den indiska journalisten Chinki Sinha har gjort fältstudien i Bombay. Mer om metodiken i fältstudierna längst bak.

3. Den svenska smyckesmarknaden

Försäljningen av guldsmycken i Sverige omsatte drygt 2 mdr kr 2010.[1] Försäljningen sker huvudsakligen genom butiker och domineras av Iduna, som äger Guldfynd, Albrekts Guld och Hallbergs Guld. Tillsammans står Iduna och Smycka för nästan hälften av försäljningen i Sverige.[2]

Utöver de stora detaljisterna finns svenska smyckesföretag med egentillverkade och/eller egendesignade smyckeskollektioner. Smyckena säljs genom egna butiker och externa återförsäljare. Den övriga detaljhandelsförsäljningen utgörs huvudsakligen av oberoende guldsmeder, smyckesbutiker och försäljning i varuhus. Många av dessa är väldigt små, endast en handfull har en omsättning som överstiger 20 miljoner kronor. Dessutom finns smyckesförsäljning över internet som utgör några procent av den totala marknaden.[3]

1 Det finns inga officiella siffror på hur stor försäljningen av guld och silversmycken är i Sverige men enligt företagen själva uppgår den till drygt 2 mdr kr. Enligt Handelns Utredningsinstitut var försäljningen av guld- och ädelmetaller till konsument 3,3 mdr kr år 2010, men produktgruppen är inte avgränsad till smycken.

2 Uppgifter från branschorganisationen Guldsmedsbranschens Leverantörsförening (GLF), se www.glf.nu.

3 Online Brands, Kvartalsrapport Q1 2011, s. 4.

3.1. Utbudet i butikerna

Utbudet i smyckesbutikerna består av andra företags märkesprodukter eller smycken tillverkade av leverantörer som marknadsförs som butikskedjornas egna varumärken. Produkterna köps via svenska eller utländska handelsbolag eller direkt från tillverkare. Butikskedjorna tillverkar i regel inte egna smycken.

Den svenska detaljhandeln köper smycken antingen direkt från tillverkare, svenska eller utländska, eller via handelsföretag. Handelsföretagen är återförsäljare av märkeskollektioner och märkeslösa smycken inköpta från tillverkare både i Sverige och i andra länder. I Europa sker smyckestillverkningen främst i Italien och Spanien. I Asien är Kina, Thailand och Indien de främsta tillverkningsländerna.

Guldsmeder tillverkar sina egna smycken, ofta av guld eller silver som sålts av privatpersoner till butiken. Inlämnade guld- eller silversmycken skickas för nedsmältning och rening hos råvarugrossister. Där sätts metallerna på ett konto som butiken kan disponera.

De två stora giganterna i Sverige - Iduna respektive Smycka - har gjort olika affärsmässiga val. Iduna har byggt upp ett eget nätverk med leverantörer i framför allt Italien, Spanien, Indien, Kina och Thailand. När det gäller guldsmycken med diamanter dominerar leverantörer i Indien. Endast i enstaka fall säljer Iduna andra företags märkesvaror.

Smycka använder sig av tre leverantörer i Sverige; i Bergkvara, Falköping och Sävsjö, men har inga leverantörer i omvärlden. Istället köper man smycken från internationella märkesföretag i branschen. När det gäller guldsmycken tillverkas det mesta i Sverige, det gäller bland annat vigsel- och förlovningsringar.

3.2. Smyckesbransch under förändring

I Sverige finns i dag omkring 700 smyckesbutiker.[4] Knappt hälften av dessa ingår i Iduna eller Smycka. Därutöver finns grossistföretag som köper smycken på den internationella marknaden, för att sedan sälja dem till butikerna. Guldsmedsbranschens Leverantörsförening (GLF) organiserar 27 av dessa företag. En del av grossisterna köper smycken från länder i Asien.

Den svenska smyckesbranschen har gått igenom en dramatisk omstrukturering. Många av de guldsmedsföretag som var livskraftiga för några decennier sedan har fått lägga ner sin verksamhet. I början av 1990-talet gick trenden mot att

4 Det är den allmänna uppskattningen inom branschen. Men antalet varierar beroende på hur man definierar en smyckesbutik. Det finns bland annat ett antal små guld- och silversmeder som säljer egen produktion. Tillfogas dessa blir antalet något större.

köpa upp stora volymer smycken för att därigenom kunna pressa priserna. Det bidrog till en första våg av utgallring av företag inom branschen. Men vissa företag byggde upp alltför stora lager som de sedan inte kunde sälja. Det ledde till en andra våg nedläggningar och sammanslagningar. År 2002 köpte Albrekts Guld upp Guldfynd och Hallbergs Guld, och därmed bildades Iduna.

Under början av 2000-talet skedde samtidigt en ny förskjutning. Många företag inom branschen satsade på att marknadsföra varumärken och betonade snarare vikten av kvalitet och service istället för stor volym och prispress. En avgörande skiljelinje blev om företag skulle samarbeta med egna leverantörer i omvärlden eller om de skulle bli försäljare av märkesvaror. Här gjorde Iduna och Smycka diametralt olika val.

En annan förändring som präglar både Smycka och Iduna är att importen av smycken successivt har ökat, framför allt från södra Europa och Asien. Smycka säljer märkessmycken som är tillverkade i omvärlden, även om en del också tillverkas i Sverige. Iduna använder leverantörer med tillverkning i Spanien, Italien, Indien, Kina och Thailand.

Guldsmedjor med all tillverkning på hemmaplan i Sverige har svårt att klara konkurrensen från dem som importerar smycken. Själva hanteringen av importen har också gjort det svårare för små smyckeshandlare att överleva. Det krävs en relativt avancerad administration för att klara den logistik en storskalig import innebär. Billig produktion i låglöneländer, framför allt i Asien, har också gjort det svårare för svenska smyckestillverkare att klara konkurrensen.

I takt med att guldpriset stigit har det blivit allt vanligare med smycken av andra material, däribland titan, stål och nylon. I Sverige har försäljningen av guld minskat, räknat i hur många gram guld som säljs per år. Det gäller i synnerhet guldkedjor som för tio år sedan utgjorde drygt tio procent av marknaden, men nu har sjunkit till omkring två procent.[5] Samtidigt gör de stigande priserna att guldsmyckena fortfarande står för ungefär samma andel av branschens ekonomiska omsättning som för ett årtionde sedan.

4. Leverantörskedjan

Smyckesbranschen står för över hälften av världens användning av guld. Leverantörskedjan för ett guldsmycke är ofta fragmenterad och komplex. Den ser olika ut för smycken som är tillverkade i Sverige och smycken som är tillverkade i utlandet.

Guldsmycken som är tillverkade i Sverige består av återvunnet guld. Guldet kommer främst från återvinning av gamla smycken men även från elektronikindustrin och tandläkare. Enligt KarAna AB, en av de större guldgrossisterna i Sverige, är insamlingen av återvunnet guld i Sverige mer än tillräckligt för att täcka efterfrågan. Guldets egentliga ursprung är dock inte möjligt att spåra.[6]

Leverantörskedjan för ett guldsmycke som är tillverkat i utlandet är mycket mer komplex. Det beror framförallt på bristen på spårbarhet för guldråvaran som används. Guld utvinns i dag i runt 100 länder. Innan det hamnar i ett smycke har det hanterats i flera steg och av många olika aktörer. Under processen blandas guld från olika ursprung.

Leverantörskedjan för ett guldsmycke.

Produktionskedjan för ett guldsmycke kan exempelvis se ut så här: Guldråvaran består dels av nyutvunnet guld från gruvor i Sydafrika, Kanada och Indonesien, dels av guld som återvunnits i Indien och Dubai där det tidigare ursprunget är okänt. Vid raffineringen blandas guldet med guld från andra ursprung och säljs sedan på Dubais råvarubörs. Guldet köps av en indisk bank som sedan säljer det vidare till indiska smyckestillverkare som säljer guldsmycken lokalt och till internationella köpare.[7]

Trots att exemplet är förenklat passerar guldet sex länder innan färdig produkt. Det är inte heller ett verkligt exempel eftersom man ännu inte kan spåra guldet på detta sätt i den konventionella handelskedjan. För att spåra hela kedjan krävs att guldet separeras och märks på förhand och inte blandas i förädlings- och tillverkningsprocessen.

4.1. Guldutvinning i världen

Utvinning av guld förekommer i dag i cirka 100 länder men har länge dominerats av traditionella gruvnationer som Sydafrika, Australien, USA och Australien. På 1970-talet stod Sydafrika för hela 80 procent av världsproduktionen men det senaste decenniet har det skett en förskjutning mot tillväxtländer och i dag är Kina världens största producent.[8] Förskjutningen har framförallt skett då kända

5 Uppskattning av Torsten Persson, VD för Smycka, Intervju den 30/9, 2011.

6 Samtal med Ronny Kindblom på KarAna AB, 2011-06-09.

7 Responsible Jewellery Council, *Chain-of-custody in the diamond and gold jewellery supply chain – issues and options*, 2010.

8 IFSL Research, *Bullion Markets 2009*.

Största guldproducenterna	
Kina	13,8 %
Australien	10,2 %
USA	9,2 %
Ryssland	7,6 %
Sydafrika	7,6 %

De fem största guldproducenterna står för knappt hälften av världsproduktionen. Källa: 24Gold.com, *Global Gold-Mining Trends*, 2010.

och lättillgängliga fyndigheter i traditionella gruvnationer börjat avta samtidigt som jakten på guld i tillväxtländer tagit fart.[9]

Inte sällan har gruvindustri varit en viktig grundpelare för olika länders tillväxt och välfärd. Sverige blev en stormakt tack vare Falu koppargruva och än idag är gruvnäringen viktig. Sällan eller aldrig förknippar vi utvinningen i Sverige med fenomen som konflikter, hälsofara eller folkfördrivning.

I flera av de utvecklade industrinationer som idag toppar guldproducentlistan är standarden hög. Sociala-, hälso- och miljörisker har minskat betydligt tack vare kunskap, teknik och fackliga rörelser. Men det går inte att komma ifrån att gruvverksamhet är behäftad med stora risker som måste hanteras både förebyggande, under själva verksamheten och långt efter gruvans nedläggning.

Guld förekommer vanligast i berggrunden, ofta i kombination med andra metaller, framförallt koppar. Utvinningen sker antingen genom industriell storskalig gruvdrift eller genom småskalig, ofta informell utvinning. Båda formerna innebär stora hälso- och miljörisker.[10]

Den huvudsakliga utvinningen sker genom den förra, det vill säga stora mekaniserade gruvföretag som har gjort utvinningsavtal med regeringen i landet där gruvan ligger. Dessa gruvor opereras vanligen av stora, transnationella företag då de kräver betydande investeringar.

Den småskaliga guldutvinningen sker framförallt i utvecklingsländer och vanligen under primitiva förhållanden. Utvinningen bedrivs av ofta fattiga arbetare som med enkla medel gräver, hackar och vaskar fram guld som de anrikar med hjälp av kvicksilver, ofta med bara händerna. Verksamheten saknar ofta tillstånd från myndigheter.

9 24Gold.com, “Global Gold-Mining Trends”, 2010.

10 Etikrådet, “Miljöpåverkan från gruvindustrin”, 2008.

Småskalig guldutvinning förekommer i ett 70-tal länder, framför allt i Latinamerika, Afrika och Sydostasien. Enligt den senaste uppskattningen utgör denna form cirka 13 procent (350 ton) av världens guldproduktion.[11]

Trots den blygsamma andelen sysselsätter verksamheten uppåt 90% av arbetskraften inom guldutvinning och är en viktig inkomstkälla för många fattiga samhällen.[12] Uppskattningsvis 10-15 miljoner människor arbetar i dag med småskalig guldutvinning och 80-100 miljoner är beroende av verksamheten för sin försörjning.[13]

4.2. Återvunnet guld

Guld är ett grundämne. Återvunnet guld är identiskt med nyutvunnet guld, det finns inga kvalitetsskillnader efter att man processat guldet. På grund av sitt höga marknadsvärde återvinns det mesta av guldet efter användning i produkter som smycken och elektronik. Det gör att en stor del av den guldråvara som används till nya smycken består av återvunnet guld, hela 39% av utbudet på världsmarknaden.[14]

Svenska Boliden AB är en av världens största återvinnare av guld från elektronikskrot. Företaget säljer inte sitt guld direkt till den svenska marknaden eftersom man producerar så pass stora kvantiteter att det säljs som bulkvara på den internationella guldmarknaden.

Även om återvunnet guld låter som mer miljövänligt än nyutvunnet guld så är det inte självklart. Återvunnet guld har en gång utvunnits ur marken och har därmed sannolikt redan orsakat miljöskador. Visserligen krävs inte nyutvinning av guldet men eftersom det mesta guldet redan återvinns så minskar det inte efterfrågan på nyutvunnet guld. Det beror på att guld används som en ren investeringsvara. Investerare köper guld för att det har ett högt och relativt säkert värde, framför allt i orostider. Guld utvinns och återvinns därför på grund av sitt höga marknadsvärde och inte primärt på grund av efterfrågan på guld som råvara i produkter.

Andra risker med återvunnet guld är en förhöjd risk för koppling till kriminalitet. Eftersom guld har ett högt värde och är svårt att spåra är det fördelaktigt som betalningsmedel. Det är vanligt att guld används vid illegala transaktioner och pen-

11 Kevin H. Telmer and Marcello M. Veiga; “World Emissions of Mercury from Artisanal and Small Scale Gold Mining”, 2009.

12 http://www.fairtrade.org.uk/gold/about-us/q-and-a.html

13 United Nations Environment Programme, 2008 http://www.chem.unep.ch/mercury/UGMP/INFprocent201.pdf

14 World Gold Council, www.gold.org

gatvätt, som medel i terroristfinansiering och korruption.[15] Guldhandeln är relativt oreglerad i jämförelse med transaktioner via det finansiella banksystemet.[16]

Inom branschen för etisk smyckestillverkning pågår en diskussion kring återvunnet guld. Branschen har landat i att återvunnet guld är mer etiskt eftersom det specifika guldet inte har krävt nyutvinning. Dessutom sänder det en signal om att guldutvinning är problematiskt. Däremot finns en varierande medvetenhet om att användningen av återvunnet guld inte direkt påverkar övriga produktionskedjan.[17]

I Sverige har de stigande guldpriserna skapat en växande marknad för att köpa upp guld av konsumenter. Stora företag i den branschen är sedan länge KarAna AB och Norsk-Svensk Guld AB. Men under senare år har också många nya aktörer dykt upp, som företagen SMS-Guld och Brevguld. Tidigare sålde privatpersoner för det mesta guld för att omvandla det till nya smycken. I dag säljer man oftast guld för att få ut pengar. Det betyderd att tillgången på återvunnet guld har ökat.

5. Risker i leverantörskedjan

Sociala och miljömässiga risker finns i hela leverantörskedjan i smyckesbranschen, från utvinning till smyckestillverkning samt i handeln med återvunnet guld. Guldets höga värde gör också att guld används vid kriminell aktivitet såsom korruption, pengatvätt, smuggling och finansiering av repressiva regimer.

För den svenska smyckesbranschen har utmaningarna ökat sedan allt större del av tillverkningsprocessen sker i låglöneländer. Riskerna för missförhållanden är generellt högre för smycken tillverkade i utlandet eftersom guldråvaran med högre sannolikhet är nyutvunnen och därmed har en tydligare koppling till problematiken vid nyutvinning.

5.1. Guldutvinning

5.1.1. Storskalig guldutvinning

Storskalig gruvverksamhet är i allmänhet förknippat med stora miljörisker, hälsorisker för anställda och risker för negativ inverkan på lokalbefolkning och ursprungsfolk. Varje steg i en gruvas livscykel innebär risker och är störst då gruvverksamhet startas i tidigare orörda områden. Majoriteten av all gruvbrytning sker genom dagbrott vilket innebär större ingrepp i landskapet än vid underjordsgruvor. Dagbrott kräver mer avverkning av vegetation, vilket

15 Financial Action Task Force (FATF), *RBA Guidance for dealers in precious metal and stones*, 2008.

16 Financial Action Task Force (FATF), *Trade Based Money Laundering*, 2006.

17 Professional Jeweller, *A guide to ethical jewellery*, 2011.

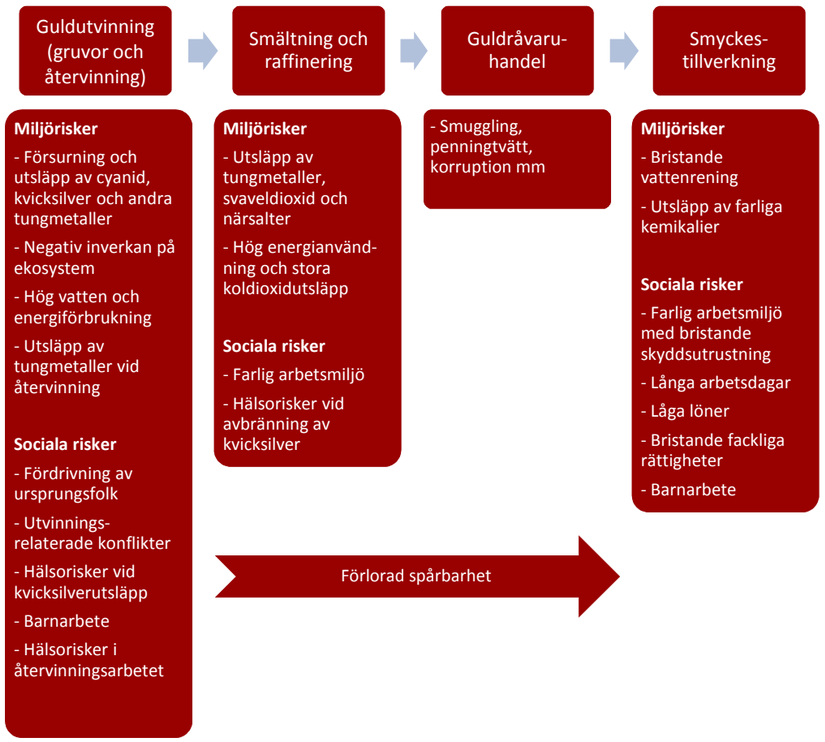

ökar risken för erosion, och har större inverkan på luftkvaliteten på grund av dammspridning. Gruvor under jord medför också risker, framförallt sättningar i marken och ändrade vattenflöden, vilket kan leda till att vattendrag i närheten torkar ut eller svämmar över.[18]

5.1.2. Småskalig guldutvinning

Uppskattningsvis 13 procent av världens guldutvinning sker genom småskalig gruvdrift.[19] Denna form utgörs av enskilda arbetare eller informella kollektiv som utvinner guld genom primitiva metoder. På grund av fattigdom och okunskap är småskalig gruvdrift ofta förenad med stora miljöproblem och hälsorisker, både för gruvarbetarna och omkringliggande samhällen. De största problemen kommer från anrikningsprocessen. Vid småskalig gruvdrift används i regel kvicksilver för att anrika guldet för att det är enklast att använda, utan kostsamma

18 Etikrådet, “Miljöpåverkan från gruvindustrin”, 2008.

19 Kevin H. Telmer and Marcello M. Veiga; “World Emissions of Mercury from Artisanal and Small Scale Gold Mining”, 2009.

verktyg och processer. Kvicksilver är dessutom billigt och lätt att få tag i. Denna primitiva process får allvarliga hälso- och miljökonsekvenser. I genomsnitt släpps tre kilo kvicksilver ut för att producera ett kilo guld. Cirka två tredjedelar av utsläppen sker genom gruvavfallet och en tredjedel förångas och sprids i luften. Småskalig gruvdrift är den bransch som i dag släpper ut mest kvicksilver i världen, uppskattningsvis 1000 ton per år. Kina står för nästan hälften av utsläppen.[20]

Hanteringen innebär stora risker för arbetarna. Kvicksilvret hanteras ofta direkt med händerna och tas upp av kroppen. Ångorna från avbränningsmomentet

Kvicksilverutsläpp, ton	
Kina	444
Indonesien	145
Colombia	75
Brasilien	45
Peru	30
Filipinerna	30
Zimbabwe	25
Ecuador	15
Venezuela	15
Guyana	10

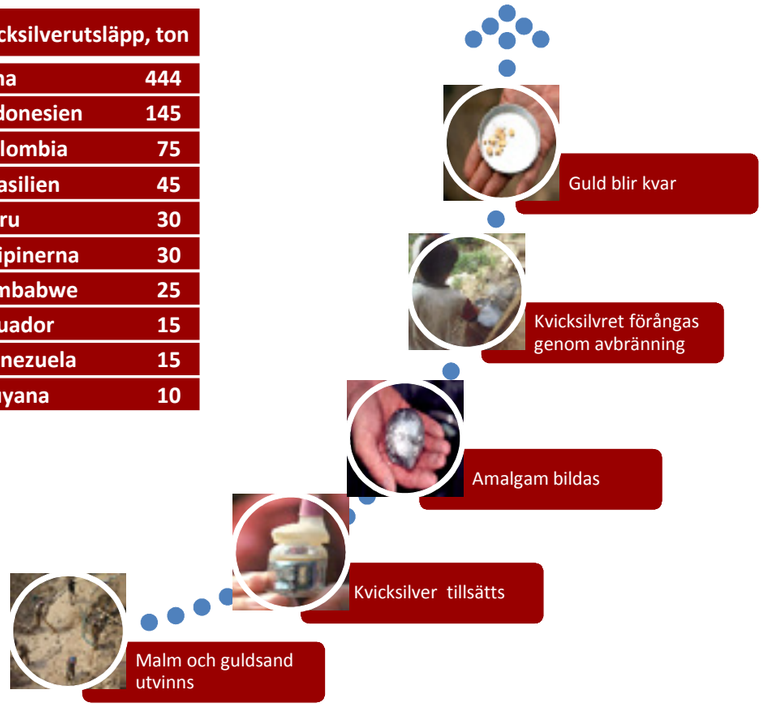

Tabellen visar en genomsnittlig uppskattning av kvicksilverutsläpp från småskalig guldutvinning. Källa: Kevin H. Telmer and Marcello M. Veiga; "World Emissions of Mercury from Artisanal and Small Scale Gold Mining", 2009. Kedjan visar processen då guld utvinns med hjälp av kvicksilver.

20 Ibid.

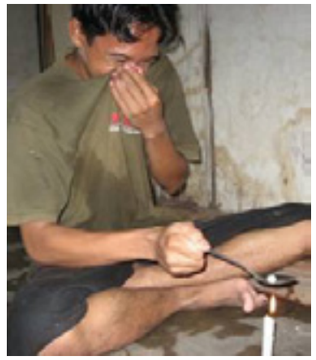

Till vänster: förbränning av kvicksilver utan skyddsutrustning. Till höger: ödelagd mark på grund av småskalig guldutvinning i Indonesien.

sprids i luften och andas in av arbetarna. Utsläppen genom avfallsvattnet sprids i naturen och i samhällen runt omkring. Kvicksilver är mycket giftigt och kan bland annat orsaka neurologiska skador. Framför allt foster och barn är känsliga för ämnet. Höga halter har uppmätts hos befolkningen kring guldgruvor. Enligt en studie av barn till småskaliga gruvarbetare i Peru hade 85 procent av barnen farligt höga nivåer av kvicksilver i blodet.[21]

Vid småskalig gruvdrift påverkas ofta stora markområden när gruvor och enklare gropar grävs. På grund av de enkla förhållandena saknas system för att hantera gruvavfallet. Det leder till att vattendrag och flodsystem förorenas av sediment och tungmetaller.

Småskalig gruvdrift innebär svåra arbetsförhållanden och är ofta en sista utväg då alternativa inkomstkällor saknas. Dessa gruvarbetare arbetar inte sällan under slavlika förhållanden. Att de utnyttjas av lokala myndigheter, korrupta vaktbolag och landägare är inte ovanligt.[22]

Förekomsten av barnarbete är utbredd inom småskalig gruvdrift. Enligt FN uppskattas en miljon barn arbeta med småskalig guldutvinning. På grund av det riskfyllda arbetet betecknas denna form som den värsta formen av barnarbete.[23] Enligt organisationer som arbetar för att förbättra förhållandena inom småskalig gruvdrift bör dock problemen inte bemötas med bojkott. Tvärtom finns det goda möjligheter för småskalig gruvdrift att vara en källa till utveckling i fattiga områden.

21 Counter, S.A., Buchanan, L.H., and F. Ortega, 2006. *Neurocognitive screening of mercury-exposed children of Andean gold miners*. International Journal of Occupational and Environment.

22 Alliance for Responsible Mining, *Rock Solid Chances*, 2011.

23 ILO; *The burden of gold Child labour in small-scale mines and quarries,* 2005.

FAKTA

Barnarbete inom gruvnäringen

FN-organet International Labour Organisation (ILO) uppskattar att omkring en miljon barn i åldrarna 5 till 17 år är involverade i småskalig gruvbrytning. Dessa barn arbetar under hälsovådliga förhållanden samtidigt som de ofta är utestängda från skolutbildning och hälsovård. I Nepal har ILO utfört en studie där man har intervjuat 22 flickor och pojkar som arbetar inom gruvnäringen. Drygt 60 procent av de intervjuade barnen svarade att man blivit skadad och råkat ut för olyckor i arbetet. Vid guldutvinning utsätts barnen ofta för farliga kemikalier som kvicksilver, som används för att få fram guldet ur malmen. I Mongoliet arbetar 100 000 personer inom den informella guldutvinningen. Mellan 10 och 15 procent av dessa är barn. (Källa: ”The burden of gold. Child labour in small-scale mines and quarries”, World of Work, nr 54/2005.)

Barnarbetet inom gruvnäringen sker i strid mot en rad internationella konventioner. Däribland ILO-konventionerna 123 (om minimiålder för arbete under jord), 138 (om minimiålder för lönearbete etc) och 182 (om den värsta formen av barnarbete). Barnarbetet sker också i strid med FN:s Barnkonvention (antagen 1989).

– Småskalig gruvdrift skapar miljoner med arbetstillfällen och många samhällen är beroende av verksamheten för sin försörjning. Därför bör övriga branschen engagera sig för att förbättra förhållandena istället för att sky den, säger Marcin Piersiak på Alliance for Responsible Mining.[24]

Alliance for Responsible Mining är ett av flera initiativ som startats för att bistå småskaliga gruvverksamheter att bli mer hållbara och skapa kanaler för att sälja sitt guld till ett högre pris som möjliggör en hållbar verksamhet.

5.1.3. Konfliktguld

Guld utvinns i vissa delar av världen i konfliktområden och klassas då som konfliktmineral. Framför allt avses är östra delarna av Kongo-Kinshasa och kringliggande länder där rebellgrupper och kongolesiska militären strider om kontrollen. Intäkterna från gruvdriften i området går i stor utsträckning till att finansiera stridigheterna.

Kampen om gruvorna är central. Enligt International Peace Information Service (IPIS) kontrollerar de stridande parterna uppskattningsvis hälften av cirka 200 gruvor i området.[25]

24 Intervju med Marcin Piersiak, projektansvarig på Alliance for Responsible Mining, 2011-10-26.

25 The Enough Project; “From Mine to Mobile Phone”, 2009.

Enligt FN smugglas guld från östra Kongo-Kinshasa via grannländer vidare till smältverk och raffinaderier i bland annat Förenade Arabemiraten, Europa och Hongkong.[26] 2009 kritiserade FN Förenade Arabemiraten för att ingå i hemliga nätverk för handel med konfliktguld. Dubai är en viktig plats i världen för raffinering och handel med guld och exporten går bland annat till Indien.[27]

Många smältverk har deklarerat att man inte tar emot guld från Kongo-Kinshasa, men på grund av smuggling och komplicerade handelsflöden är det svårt att förhindra att guldet hamnar i den konventionella handelskedjan.[28]

De senaste åren har företagens koppling till konfliktmineraler uppmärksammats. Framförallt har den internationella elektronikindustrin kritiserats för att inte ha tillräcklig kontroll på varifrån mineraler i deras produkter härstammar.

Flera initiativ har startats för att utveckla certifieringssystem för att spåra mineralerna och ställa krav nedåt i leverantörsledet. Bland annat har elektronikbranschen startat ”Conflict free smelter program” för certifiering av smältverk.[29] Även smyckesindustrin har kritiserats och branschen har svarat med att påbörja utvecklingen av egna spårbarhetssystem (se faktaruta sid 56).

I USA har lagstiftning skapats kring företags användning av konfliktmineraler. Den amerikanska så kallade Dodd-Franklagen träder i kraft år 2013 och kräver att företag i USA måste kontrollera att råvaror i deras produkter inte finansierar väpnade grupper i Kongo eller kringliggande länder.

Med den nya lagen räcker det alltså inte med att leverantören försäkrat att råvarorna är konfliktfria. Företagen måste själva undersöka handelsledet. På så sätt vill man skifta ansvaret från mineralproducerande länder till företagen som slutligen använder dem.[30] Även inom EU diskuteras en liknande lag och Europaparlamentet har uppmanat EU-kommissionen att undersöka möjligheterna för lagstiftning.[31]

Representanter för kongolesiska organisationer som arbetar med mänskliga rättigheter välkomnar initiativen men vill vara med och utforma lösningarna. Det finns en oro att åtgärderna kommer att betyda en bojkott av mineraler från östra Kongo. Det skulle slå hårt mot alla som tjänar sitt levebröd på småskalig utvinning.[32]

26 FN, “Final report of the Group of Experts on the Democratic Republic of the Congo”, 2008.

27 Wall Street Journal, “U.N. Renews Congo Sanctions Despite Misgivings”, 2009.

28 FN, “Final report of the Group of Experts on the Democratic Republic of the Congo”, 2008.

29 www.conflictfreesmelter.org

30 “Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act”, 2010.

31 Europaparlamentets resolution den 7 oktober 2010 om brister i skyddet av de mänskliga rättigheterna och rättsskipningen i Demokratiska republiken Kongo.

32 Swedwatch, ”Voices from the Inside”, 2010, http://www.swedwatch.org/sv/rapporter/konfliktmineraler-roster-fran-kongo

5.1.4. Miljörisker

Gruvverksamhet är en ofta mycket synlig och påtaglig förändring av det naturliga landskapet. Guldfyndigheter finns spridda världen över och gruvor anläggs inte sällan i tidigare orörda områden med värdefulla ekosystem. Därtill anläggs vägar, uppställningsplatser och avfallsplatser som kräver ingrepp i landskapet.[33]

En central miljörisk vid gruvverksamhet är kopplat till vattentillgången i området. Det går åt stora mängder färskvatten vid gruvdrift vilket kan leda till att naturliga vattenflöden torkar ut. För att utvinna ett kilo guld går det åt i genomsnitt 716 kubikmeter vatten. Även om gruvindustrin står för en relativt liten del av ett lands totala vattenanvändning tär gruvverksamheter ofta stort på den lokala vattentillgången.[34]

För att anrika guldet ur malmen används stora kvantiteter av cyanid. Det går i genomsnitt åt 141 kg cyanid för att utvinna 1 kg guld vid storskalig utvinning.[35] Enligt gruvindustrin står man för ca 13 procent av världens cyanidanvändning.[36] Cyanid är mycket giftigt för människor och djur och vid bristande hantering av avfall och vatten från anrikningsprocessen kan det läcka ut i vattendrag och mark.[37] Swedwatchs fältstudie vid guldgruvan i södra Kina bekräftade med all tydlighet att cyanidanvändningen skadade människor och miljö. Se kap 8.4.

Gruvor genererar stora mängder avfall i form av malmrester. Framför allt vid utvinning av guld och silver är avfallen stora eftersom innehållsgraden av ädelmetaller är låg och stora mängder malm måste processas. Läckage av syror och tungmetaller är ändå det mest omfattande miljöproblemet i gruvindustrin och framförallt förekommande vid brytning av ädelmetaller som guld och silver.[38] Läckage märks framförallt i omkringliggande vattendrag och i grundvattnet. Det leder till försurning och slår lätt ut fiskar och växter samt kan bidra till att metaller i sedimenten löses ut vilket ytterligare påverkar livsmiljön negativt.

Gruvindustrin använder stora mängder energi. Förbränning av fossila bränslen är den vanligaste energikällan och medför stora koldioxidutsläpp.[39] På grund av de stora riskerna i gruvindustrin har flera internationella initiativ startats för att göra branschen mer hållbar, bland de större finns ICMM, EITI och ICMC, se faktarutan på nästa sida.

33 Ibid.
34 World Resources Institute, “Mine the Gap: Connecting Water Risks and Disclosure in the Mining Sector”, 2010.
35 Gavin Mudd, “Gold mining and sustainability: A critical reflection”, 2008
36 Barrick Gold, “Facts about Cyanide”, 2011.
37 Etikrådet, “Miljöpåverkan från gruvindustrin”, 2008.
38 World Resources Institute, “Mine the Gap: Connecting Water Risks and Disclosure in the Mining Sector”, 2010.
39 Ibid.

FAKTA

ICMM

ICMM står för International Council on Mining and Metals och arbetar för gemensamma riktlinjer gällande hållbar utveckling för bolag aktiva inom gruvindustrin. De bolag som anslutit sig till ICMM har förbundit sig att leva upp till dessa riktlinjer och principer och regelbundet rapportera om dem. Genom att de är medlemmar i ICMM har de förbundit sig att respektera ursprungsfolkens rättigheter även när inte stater gör det. De har också förbundit sig att konsultera ursprungsfolken innan de börjar utvinna och att ge dem en rättvis kompensation för de negativa effekter som utvinningen får för dem. Källa: ICMM, ”Good practice guide: Indigenous Peoples and Mining”, 2010, www.icmm.com

EITI

EITI står för Extractive Industries Transparency Initiative och är ett initiativ för ökad transparens inom utvinningsindustrierna. Stater, företag och organisationer står bakom och företag som blir medlemmar förbinder sig till tydlig rapportering av inkomster och skatter i de länder där de är verksamma. Även AP-fondernas etikråd är medlemmar i EITI. www.eiti.org

International Cyanide Management Code

ICMC är ett annat branschinitiativ och en frivillig uppförandekod som riktar sig till företag som utvinner guld med hjälp av det giftiga ämnet cyanid. Genom att ansluta sig till ICMC förbinder sig företaget att hantera cyanid på ett ansvarfullt sätt för att skydda människors hälsa och minska riskerna för skador på miljön. Anslutna företag får sin cyanidhantering kontrollerad och certifierad av en utomstående part för att se att den följer de fastställda normerna för säker användning. Dessa rapporter är offentliga. www.icmc.net

5.1.5. Sociala risker

Storskalig gruvverksamhet är ofta förknippad med konflikter med kringboende befolkning. Konflikterna handlar framförallt om gruvornas anspråk på land och vattenresurser som behövs för lokalbefolkningens försörjning. Ibland leder gruvornas verksamhet även till fördrivning av ursprungsfolk vilket kan vara ett brott mot FN:s konvention om ursprungsfolks rättigheter.[40] Även om en gruva använder mindre arealer än till exempel storskaliga plantager kan verksamheten genom hög resursanvändning och utsläpp ha stor negativ inverkan på tillgången till färskvatten, odlingsbar mark och fiskbestånd.[41]

40 Se Swedwatchs rapport “Rena guldgruvan? – AP-fondernas investeringar har en smutsig baksida” från 2011.
41 Ibid.

Lokalbefolkningen kan även drabbas av direkta hälsoproblem. Utsläppen från gruvverksamhet kan orsaka luftvägssjukdomar, genetiska defekter och cancer. Arbetsförhållanden i gruvor innebär flera risker för gruvarbetare och rigorösa säkerhetsåtgärder måste tillämpas för att minimera risken för olyckor och sjukdomar. Stendammet i gruvor kan orsaka silikos, så kallad stendammslunga, och är ofta dödligt. I Kina har exempelvis fallen av silikos ökat dramatiskt och står numera för 90 procent av nyregistrerade yrkesrelaterade sjukdomsfall.[42] Kinesiska gruvor är också kända för sin dåliga säkerhet och många dödsfall.

Storskalig gruvdrift är dock i hög grad mekaniserad och inte särskilt arbetsintensiv. Många anställda är dessutom tillfälligt inflyttade. Dessutom kan skador på miljön från verksamheten innebära att kringliggande befolkning fått sämre försörjningsmöjligheter efter gruvans stängning.

I utvecklingsländer är den ofta skeva fördelningen av vinsterna från verksamheten ett vanligt missnöje hos lokalbefolkningen. Kringliggande samhällen får ofta bara en marginell del av vinsterna samtidigt som de ser sina försörjningsmöjligheter utarmas.

Gruvindustrin pekar ofta på att gruvdrift genererar stora intäkter i framförallt utvecklingsländer.[43] Andra är mer skeptiska och hänvisar till forskning som visar att en högre andel fattiga bor i länder med stora gruvfyndigheter och att dessa länder också karaktäriseras av större inkomstskillnader än andra länder.

5.2. Smältverk

Riskerna vid smältverk och raffinaderier handlar både om miljöpåverkan och om risker i arbetsmiljön. Många smältverk är lokaliserade i mindre utvecklade länder där tillsynen är bristfällig. Processerna i smältverk ger upphov till stora mängder avfall som slam, slagg och stoft samt utsläpp av tungmetaller, svaveldioxid och närsalter vilket hotar den biologiska mångfalden.

Innehållet i utsläppen varierar beroende på vilken metall som processas men generellt ses höga utsläpp av bland annat svaveldioxid. Smältverk tillhör även en av de mest energislukande industrierna och ger höga utsläpp av koldioxid.[44]

Smältverksamhet är även förenat med arbetsmiljörisker. Stora materialflöden hanteras i höga temperaturer och genererar hälsovådliga ämnen. Smältverken är en kritisk länk i produktionskedjan när det gäller spårbarheten av guldet. I processen blandas guld från olika ursprung och spårbarheten försvinner.

42 China Labour Bulletin; ”95 percent of China’s gold mines violates dust emission saftey standars survey”, 2011

43 World Gold Council; "The Economic Contribution of large-scale gold mining in Peru", 2011

44 Svenska miljöinstitutet, www.ivl.se.

FAKTA

Rättigheter i arbetslivet

ILOs kärnkonventioner om rättigheter i arbetslivet utgör minimistandard för arbetsvillkor världen över. Några av de åtta kärnkonventionerna är särskilt relevanta för den här rapporten. ***Konvention 87 om föreningsfrihet och organisationsrätt*** garanterar rätten för både arbetstagare och arbetsgivare att fritt bilda och ansluta sig till egna organisationer. ***Konvention 98 om rätten att organisera sig och förhandla kollektivt*** skyddar rätten för arbetstagar- och arbetsgivarorganisationer att sluta kollektivavtal genom frivilliga förhandlingar. ***ILO 176 om säkerhet och hälsa i gruvor*** berör specifikt gruvarbetares rättigheter. Den ger arbetstagare och fack rätt till inflytande i säkerhetsfrågor på arbetsplatsen samt möjlighet att vidta åtgärder för att förhindra olyckor.[1]

Biologisk mångfald och miljö

FN:s **Konventionen om biologisk mångfald** trädde i kraft 1993 och innehåller tre delmål som omfattar bevarande av biologisk mångfald, ett hållbart användande av jordens resurser och en rättvis och jämn fördelning av de tillgångar som utvinns ur jordens resurser. Konventionen har ratificerats av Sverige, Kanada, Chile, Argentina, Peru och Guatemala men inte av USA. **Riodeklarationen** innehåller grundläggande principer för miljö- och utvecklingsarbete, till exempel principen att den som förorenar ska betala.2 Riodeklarationen är en deklaration och inte juridiskt bindande.

Rätten till vatten

2010 antog FNs generalförsamling en resolution som gör rent dricksvatten och sanitet till en grundläggande mänsklig rättighet. ***Rätten till vatten*** innebär att alla människor ska ha tillgång till tillräckligt med vatten för personliga ändamål, tillgång till rent och säkert vatten och att ingen ska diskrimineras när det gäller tillgång till vatten.

1 LO-TCO Biståndsnämnd, ”Mänskliga rättigheter i arbetslivet - ILO:s 8 kärnkonventioner”.

2 www.sweden.gov.se

London Bullion Markets Association är världens största handelsplats för guld och flera av de drygt 60 medlemmarna är kopplade till smältverksamhet och raffinering. London Bullion Markets Association ställer inga krav när det gäller smältverkens miljöpåverkan eller arbetsmiljön. Däremot kommer organisationen från och med 2012 att ställa krav på medlemmar som levererar guld märkt med deras främsta kvalitetsstandard ”London Good Delivery Bars”.[45] (Se Internationella initiativ sid 52.)

45 LBMA Responsible Gold Guidance, http://www.lbma.org.uk

5.3. Smyckestillverkning

Smyckestillverkning är arbetsintensivt och sker i ökad utsträckning i låglöneländer, framförallt Kina, Thailand och Indien. Det finns få studier på förhållandena i smyckestillverkning men liksom andra arbetsintensiva industrier i dessa länder är de generella riskerna kopplade till arbetsförhållanden och miljöpåverkan.

Vanliga problem är långa arbetsdagar med obligatorisk övertid, låga löner, bristande fackliga rättigheter, farlig arbetsmiljö och otillräcklig skyddsutrustning. Vid smyckestillverkning är legeringsprocessen förenad med särskilda säkerhetsrisker. Hälsofarliga kemikalier används också för rengöring i tillverkningsprocessen.□

Ett annat känt arbetsmiljöproblem inom smyckestillverkning i låglöneländer är förekomsten av lungsjukdomen silikos (stendammslunga). Sjukdomen orsakas av inandning av damm från slipningen av smyckesstenar. Stendammet är mycket fint och tränger igenom vanliga munskydd och enklare filter. Den som andas in mycket damm får ärrbildningar i lungorna och i sin värsta form leder sjukdomen till döden genom syrebrist. Stenslipningsmomentet sker ofta hos underleverantörer som utgörs av små familjeverkstäder som levererar stenar till smyckestillverkarna.[46]

2006 gjorde Sveriges Radios program Kaliber en granskning av smyckestillverkning i Shenzhen som står för den största delen av Kinas smyckesexport. Kalibers journalister besökte flera smyckesfabriker som bland annat levererade smycken till svenska företag, bland annat Albrekts Guld. Granskningen visade på stora brister i arbetsmiljön, bland annat brister i skyddsutrustning och ventilation. Även våld mot anställda och obligatorisk övertid förekom.□

2004 granskade China Labour Bulletin som är en Hongkongbaserad ideell organisation sju stora smyckesfabriker i södra Kina. Vid granskningen fann man många fall av silikos, som flest ett femtiotal på en av fabrikerna.[47] Enligt organisationen har förhållandena inte förbättrats nämnvärt sedan undersökningen.□ Däremot har andra aktörer inom smyckesindustrin reagerat. 2010 blev en kinesisk smyckestillverkare i Kina nekad att delta på en schweizisk smyckesmässa på grund av att företaget nekat kompensation till anställda som utvecklat silikos.[48]

En studie om villkoren på små indiska företag som utför diamantslipning är en rapport utförd av ILO från 1997.[49] Ett huvudbudskap är den stora omfattningen av barnarbete inom diamantslipningen. Som underlag för rapporten har filmare besökt olika fabriker, i en sekvens intervjuas en sexåring som deltar i diamantslipningen. I en annan av fabrikerna var hälften av arbetarna barn.

46 Sveriges Radio, Kaliber, “Sjukt billigt”, 2006.
47 China Labour Bulletin, “Deadly Dust - The Silicosis Epidemic among Guangdong Jewellery Workers”, 2005.
48 South China Morning Post, “Jeweller banned from fairs over its sick workers”, 2010.
49 *Protecting children in the world of work,* ILO, 1997. Se även Child Labour in the Diamond Industry, ICFTU, 1997.

6. Iduna AB: Albrekts Guld, Guldfynd och Hallbergs Guld

Albrekts Guld, Guldfynd och Hallbergs Guld har tillsammans cirka 200 butiker och ingår i samma koncern, Iduna.[50] Kedjorna drivs som egna företag och omsatte tillsammans drygt 1 mdr kr 2010.

De olika företagen har delvis olika affärsidéer. Guldfynd, som är det i särklass största, riktar sin försäljning mot en bred kundkategori. Hallbergs Guld saluför mer exklusiva och lyxiga varor. Albrekts Gulds smycken har en rak och enkel design till relativt låga priser. Iduna och de tre underföretagen har ett gemensamt kontor i Solna och ett i Varberg.[51]

Idunas affärsidé är att köpa smycken direkt från tillverkare. Framför allt köper man från Kina, Thailand och Indien. Men en stor del av inköpen sker också från smyckesfabriker i Italien och Spanien. 33% av Idunas guldvaror inköps i Sverige. Av resten kommer ungefär hälften från Europa och hälften från Asien. Smyckena säljs sedan under kedjornas egna varumärken eller är märkeslösa. Fortfarande köps också ett antal varor från andra tillverkare och varumärken, däribland Schalins ringar.[52]

Iduna är en privatägd koncern med 1 400 anställda i Sverige. Iduna äger även dotterbolaget Kultajousi OY i Finland med 350 anställda. Hela koncernens omsättning var 2010 drygt 150 miljoner euro.

6.1. Idunas leverantörer

Iduna använder sig av omkring 300 leverantörsföretag. Av dessa ligger 140 i vad som BSCI kallar riskländer.[53] De flesta av Idunas guldsmycken med diamanter är tillverkade Indien, medan de flesta rena guldsmyckena är producerade i Italien och Spanien. Iduna anlitar även leverantörer i Thailand, där en stor del silversmycken och en del guldsmycken med ädelstenar tillverkas, och Kina som är stort på billigare smycken såsom bijouterier och presentartiklar.[54]

Idunas största indiska leverantörer ligger i Bombay (Mumbai) i Santa Cruz Export Processing Zone (SEEPZ). SEEPZ är beläget i stadsdelen Andheri i den östra delen av Bombay. Iduna använder knappt ett tiotal leverantörer i zonen, exakt vilka av

50 Albrekts Guld köpte Guldfynd och Hallbergs Guld 2002 och bildade koncernen Iduna.
51 Intervju med Tina Ivarsson, Iduna, 5/9.
52 Intervjuer med Tina Ivarsson, Iduna, 5/9, 17/9, 19/9, 26/9, 2011; Leila Kloo, Guldfynd, 22/9, 24/9, 30/9; Sheida Tahwildaran, Albrekts Guld, 22/9, 27/, 2011.
53 Med uttrycket åsyftas stater som inte tillhör OECD. Termen härstammar från BSCI.
54 Intervju med Tina Ivarsson, Idunas CSR-chef, den 15/9, 17/9, 19/9, 2011.

företagen som Iduna samarbetar med är dock, ”av konkurrensskäl”, en företagshemlighet.[55]

6.2. Idunas CSR-arbete

2010 förstärktes Idunas företagsansvarsarbete i och med att Tina Ivarsson anställdes som CSR-ansvarig.[56] Innan dess ansvarade varje avdelningschef, utan specifik CSR-kompetens, för ansvarsfrågor. Produktcheferna har besökt leverantörernas produktionsställen sedan 1980-talet.

Många företag, i synnerhet inom klädbranschen, antog uppförandekoder för att reglera arbetsvillkoren i leverantörsfabrikerna redan under 1990-talet. De började samtidigt inspektera fabrikerna för att kontrollera att koden följdes. Iduna hade en miljöpolicy men ingen uppförandekod när de 2007 anslöt sig till Business Social Compliance Initiative (BSCI).[57] Iduna hade inte heller genomfört några sociala inspektioner hos leverantörer. Genom medlemskapet i BSCI blev företaget skyldigt att efterleva BSCI:s uppförandekod. BSCI genomför inspektioner av medlemsföretagens leverantörer.

Från olika NGO:s, som Clean Clothes Campaign, har det riktats en hel del kritik mot BSCI.[58] Kritiken gäller framför allt BSCI är en organisation enbart öppen för företag. När fackföreningar och folkrörelser inte släpps in i arbetet blir verksamheten sluten. Men resultaten av inspektionerna är inte offentliga, protokollen skickas endast till medlemsföretagen.

Hittills har BSCI granskat sex av Idunas 140 leverantörer i Asien varav en blev underkänd, berättar Tina Ivarsson. Dessa företag låg i Kina och Thailand. Enligt BSCI:s regelverk ska minst 30 procent av medlemsföretagens leverantörer vara godkända tre år efter medlemskapet. Men i och med att BSCI ändrade sina rutiner för inspektioner 2010 gäller denna gräns från och med detta år. Det betyder med andra ord att 30 procent av Idunas leverantörer ska vara godkända år 2013.

För att kunna påverka leverantörerna tror Tina Ivarsson att det blir nödvändigt att koncentrera beställningarna till färre företag. Hon arbetar för närvarande med en kartläggning över leverantörerna. En central fråga är hur många fabriker leverantörerna har och hur många underleverantörer de använder.

– Vi försöker också få ett bättre grepp om hur produktionen går till. Om tillverkningen sker i leverantörsfabrikerna, eller om varorna kommer dit som halvfabrikat, säger Tina Ivarsson.

Nästa steg för Iduna är att analysera vilka prioriteringar företaget ska göra inom CSR-området. Analysen ska identifiera vilka frågor som är mest angelägna och vad man har störst möjlighet att påverka.

55 Intervjuer med Leila Kloo, Guldfynd, 22/9, 24/9, 30/9; Sheida Tahwildaran, Albrekts Guld, 22/9, 27/, 2011.

56 CSR står för Corporate Social Responsibility, företagsansvar.

57 Medlemmar i BSCI är företag med huvudkontor inom EU och leverantörer i utvecklingsländer.

58 Se exempelvis Looking for a quick fix – How weak social auditing is keeping workers in sweatshops, Clean Clothes Campaign, 2005.

7. Smycka AB

Smycka AB grundades 1979 och är baserat på franchising där företaget ägs av franchisetagarna. Kedjan består av cirka 70 butiker och omsatte 2010 cirka 400 mkr. Inköpen sker inte centralt men företaget tecknar ramavtal med leverantörer som butikerna sedan kan göra inköp enligt. Företaget är inriktat mot märkesprodukter och köper smycken primärt via märkesombud och handelsbolag, inte direkt från tillverkare.[59]

Smycka är ett moderbolag där aktierna ägs av de enskilda butikerna. Varje butik är samtidigt ett eget bolag. Smycka fungerar som en marknadsorganisation för butikerna. Smycka tecknar också ramavtal med de märkesföretag som man samarbetar med. Men Smycka har ingen egen import, ingen lagerhållning och ansvarar inte för logistiken. Allt detta sköts av kontrakterade avtalsleverantörer samt de enskilda butikerna.

För tio år sedan förhandlade Smycka fram beställningar på uppdrag av butikerna för att få stora volymer. Numera är Smycka en ren marknadsföringsorganisation, en reklambyrå för butikerna. Utöver ramavtal med leverantörer erbjuder Smycka sina butiker också bankkontakter, försäkringar, juridiskt stöd etc.

De märken som Smycka marknadsför på sin hemsida är för närvarande Aha Design, Alexander, Blomdahl, Classic Förlovnings- & Vigselringar, Diamani, Elle, Esprit, Fossil, Fossil Charms, George Jensen, Himmel & Hav, Love To Love, Pearl For Girls, Police, Rock By Sweden Åsitas, Sahara, Seiko, Sävsjö Guld och Ti Sento.

Dessa märkesföretag har ibland produktionen i Sverige, ibland i södra Europa och ibland i Asien. Classic Förlovnings- & Vigselringar är Smyckas eget märke, ringarna tillverkas i Sverige, bland annat i Bergkvara. Denna tillverkning, som utgör en del av Smyckas uppdragsproduktion, står för omkring 20 procent av koncernens samlade försäljning.

Torsten Persson, VD för Smycka, säger att huvuddelen av märksföretagens produktion sker i Europa. I synnerhet när det gäller guldsmycken säger han att det

59 Intervju med Torsten Persson, VD på Smycka AB, 7/7, 2011.

är ovanligt med tillverkning i Asien. Han kan överhuvudtaget inte komma på någon guldsmyckesvara som är producerad i Asien.

– Guldpriset är så högt. När guldsmycken tillverkas blir alltid arbetskraftskostnaden en liten andel av totalkostnaden. Därför är det inte så lönsamt att flytta produktionen till Asien, säger Torsten Persson.

Smycka sluter ramavtal med märkesföretagen. I samband med att avtalen undertecknas går man också igenom villkoren i leverantörsfabrikerna. Torsten Persson säger att man får garantier om att produktionen sker på ”ett schysst sätt”. Men det är märkesföretagen som själva får granska och certifiera leverantörerna.

– Vi åker inte till några leverantörsfabriker, vi har överhuvudtaget inga direkta kontakter med dem, säger Torsten Persson.

När Smyckas butiker säljer guldsmycken tillverkade i Sverige, som Classic-serien, är allt guld återvunnet. Kunderna säljer skrotguld som smälts ner och butiken får ett konto där det framgår hur mycket guld man har till förfogande. Företaget Ana Ädelmetall AB, med säte i Helsingborg, raffinerar guldet. Om någon Smycka-butik ändå skulle bli tvungen att köpa guld sker det från Boliden. Inget guld köps in från omvärlden.

En mindre del av Smyckas varuutbud är inhandlat av svenska smyckesgrossister. En av de stora grossisterna är Svedbom AB. Svedbom importerar i sin tur bland annat guldkedjor. Torsten Persson understryker att allt som Smycka köper från Svedbom är tillverkat i Europa.

– Vi är inte intresserade av att köpa indiska smycken. Det ligger utanför vårt koncept. Ett skäl är att det är alltför svårt att kontrollera villkoren i produktionsfabrikerna, säger Torsten Persson.[60]

John Morgner, marknadsansvarig vid Svedbom, berättar att grossistföretaget enbart importerar varor från Italien.

– Italien är i dag världsledande när det gäller guldkedjor. Däremot ligger exempelvis Indien långt fram när det gäller smycken med diamanter och ädelstenar. Men det är inget som vi arbetar med, säger John Morgner.[61]

7.1. Smyckas CSR-arbete

Det CSR-arbete som Smycka bedriver befinner sig på en ytterst blygsam nivå. Smycka har ingen etisk policy eller uppförandekod. Följaktligen finns ingen information om något ansvarsarbete på företagets hemsida. Torsten Persson på Smycka förklarar detta med att företaget samarbetar med en rad märkesföretag inom smyckesbranschen. Smycka använder sig inte av några egna leverantörer utanför Sverige. Swedwatch anser dock att Smycka har ett ansvar att tillse att märkesföretagen i sin tur ställer sociala och miljömässiga krav på sina leverantörer.

Smycka ägs gemensamt av en rad guldsmedsbutiker, men företaget bedriver ingen egen handel med smycken och har inte heller någon lagerhållning. Däremot har Smycka upprättat ramavtal med de märkesföretag som man samarbetar med. Dessa avtal kan de enskilda medlemmarna åberopa när de gör beställningar.

Smyckas ansvarsarbete består framför allt i att man muntligt diskuterar med märkesföretagen hur deras tillverkning går till och hur det ser ut i de leverantörsfabriker som märkesföretagen anlitar. I vissa fall har företrädare för Smycka också gjort ”studiebesök” på några av dessa fabriker.

Smycka begär inte och har inte någon skriftlig redovisning av märkesföretagens CSR-arbete. Smycka har inte kunskap om vilka leverantörsfabriker som märkesföretagen använder, än mindre vilka underleverantörer som används.

Smycka redovisar att en stor del av märkesföretagen har huvuddelen av sina leverantörer i Europa. När det gäller guldsmycken känner man inte till att någon tillverkning skulle ske i Asien. Däremot har ledningen kunskap om att en del annan smyckestillverkning, däribland silversmycken, sker i Kina och Hongkong.

I början av december 2011 får Torsten Persson möjlighet att kommentera ovanstående beskrivning. I ett skriftligt svar konstaterar han att Smycka precis dragit igång ett nytt arbete kring miljö och etik . Smycka ställer nya krav på leverantörerna som innebär att de blir skyldiga att ”dokumentera både ursprungsland och arbetsvillkor”. Vad kravet på dokumentation av arbetsvillkor innebär är dock oklart.

60 Intervjuer med Torsten Persson, utförda den 7/7 och 29/9, 2011.
61 Intervju med John Morgner, 2/10, 2011.

8. Fältstudie - guldutvinning i Kina

Guldgruvan i distriktet Mojiang ligger 240 kilometer sydväst om provinshuvudstaden Kunming i den sydliga kinesiska provinsen Yunnan. Med bil tar det cirka fyra och en halv timme att färdas från Kunming till centralorten Mojiang. Därifrån är det ytterligare 30 kilometer till det vidsträckta område där guldbrytningen sker. Guldbrytningen sker på ett område som motsvarar drygt sju kvadratkilometer.[62]

I distriktet Mojiang lever omkring 350 000 människor, men endast en tredjedel av dessa bor i centralorten. I Kina är centralorten känd för att vara den plats där det föds flest tvillingar. Mojiang ligger på samma breddgrad som kräftans vänkrets.

Guldutvinningen i Mojiang sker vid ett dagbrott. Miljön är exceptionell. Vid ett antal branta bergsluttningar bryts malmen. Arbetet utförs konstant i ett landskap som stupar brant neråt.

Kinesiska myndigheter uppskattar att det finns en mycket stor guldreserv i ytskiktet under Mojiangs slutningar, en av Kinas största guldfyndigheter.[63] Räknat i faktisk brytning av guld hamnar Mojiang också högt på den kinesiska utvinningslistan, men ännu mer guld bryts i Baotou i provinsen Inre Mongoliet.[64]

Guldbrytningen i distriktet Mojiang är av gammalt datum. I omkring 300 år har det brutits guld i området. Huvuddelen av det guld som bryts används i Kina, men en del exporteras också till andra länder i Asien, däribland till Indien.[65] Den som färdas högt upp Mojiangs bergsmassiv ser guldutvinningen på långt håll. En rad grönklädda och trädbevuxna bergstoppar reser sig mot himlen. Men bland dem finns två helt kalla bergstoppar, utan ett enda träd. Där är guldbrytningens centrum.

8.1. En gruvdrift som genomgått flera ägarbyten

De bolag som bedrivit guldbrytningen har haft flera skepnader. Efter den kinesiska revolutionen 1949 förstatligades guldbrytningen och ett statligt företag stod för driften. I slutet av 1980-talet formulerade den kinesiska ledaren Deng Xiaoping den politik som fick beteckningen ”Kinas nya ekonomiska politik”. Produktionen skulle öka genom att släppa in fler ekonomiska aktörer. För gruvdriften i Mojiang blev målet att kraftigt öka produktionen genom att förbättra tekniken

62 The Mojiang Gold Mine – Yunnan Province, Chinamining, 2011, http://www.chinamining.org/Investment/2006-07-31/1154328572d301.html.
63 Pu Er Sheng An Di Property Company Limiteds information om gruvdriften i Mojiang, 2011.
64 Made In China – Den nya ekonomiska supermakten, sid 153, Loretta Napoleoni, Leopard förlag, 2011.
65 Planer på investeringar inom gruvdriften, Pu Er Sheng An Di Property Company Limited, 2011.

och släppa in privata aktörer. Gruvbolaget fick formen av ett samägt företag mellan den kinesiska staten och privata aktörer. Även de anställda vid gruvföretaget fick ägarandelar i det dåvarande bolaget China Precious Metal Resources Holdings Co. Den nya direktören, Lee You Ping, deklarerade 1991 att man skulle ta en större hänsyn till miljön. Han menade till och med att gruvdriften skulle bli ekologisk.[66] Ett uttalande som med dagens facit av vad som faktiskt hänt framstår som ett dåligt skämt.

I juni 2000 såldes gruvbolaget till ett Hongkongbaserat bolag, Pu Er Sheng An Di Property Company Limited. Köpesumman utgjordes av gigantiska 335 miljoner renminbi (ungefär motsvarande summa i kronor). Sedan dess sker gruvdriften i privat regi.[67] De äldre arbetare som hade haft ägarandelar i det tidigare bolaget fick lösa in dessa i samband med försäljningen. Flera av dessa arbetare kunde göra en ordentlig vinst, ibland på motsvarande 100 000 renminbi. De flesta äldre arbetare lämnade företaget i samband med ägarbytet. I dag har dessa ersatts av en ny grupp unga arbetare från Mojiang.

8.2. Arbetarna vid dagbrottet

För närvarande finns drygt 400 arbetare anställda vid gruvdriften. Nästan alla är unga män mellan 20 och 30 år. Därutöver finns dock en mindre grupp äldre arbetare som valt att fortsätta arbetet med guldbrytning. Ett 20-tal arbetare är kvinnor. Därutöver finns ytterligare ett antal kvinnor som arbetar med administrativa uppgifter för företaget.[68]

Flera av de intervjuade arbetarna påpekar att det samtidigt finns en kontinuitet i arbetskraften. Det är vanligt att söner till gruvarbetare blir nya gruvarbetare. I många familjer i Mojiang har gruvarbetet gått i arv i flera generationer. Det är i och för sig inte märkligt. Under lång tid har gruvbolagen varit distriktets i särklass största arbetsgivare.[69]

I Mojiang dominerar den etniska minoriteten Hani. Distriktet Mojiang har status som autonomt minoritetsområde. Hanifolket talar ett språk besläktat med tibetanska. Nästan alla arbetare vid guldbrytningen tillhör Hani-gruppen. De använder också sitt eget språk när de talar med varandra. Arbetsspråket vid gruvan är emellertid mandarin, ett språk de lärt sig i skolan.[70]

De flesta arbetarna bor i ett avskilt gruvsamhälle ungefär en halvmil från det

66 Pu Er Sheng An Di Property Company Limiteds information om gruvdriften i Mojiang, 2011.
67 China Precious Metal Resources Holdings Co., Ltd. Dispatches Circular in Respect of Acquisition of Gold Mine Assetsin Mojiang Hani Minority Autonomous Prefecture, Highbeam Business, 2011.
68 Uppgifter från intervjuade arbetare och säkerhetschefen Liu Shi.
69 Uppgifter från intervjuade arbetare.
70 Uppgifter från intervjuade arbetare.

område där guldbrytningen sker. Gruvsamhället ligger högt upp i bergen och vägen dit är slingrig och farlig. Med företagets buss tar det ungefär en halvtimme att färdas från Mojiangs centralort till gruvsamhället. Ofta har arbetarna som bor i gruvsamhället sina familjer i centralorten eller i andra byar i distriktet. Under helgerna och vid längre ledigheter reser arbetarna till sina familjer. Några enstaka familjer lever också i gruvsamhället, men på det hela taget är det ett samhälle utan kvinnor och barn.[71]

Gruvsamhället består i huvudsak av ett 30-tal längor av bostäder. Arbetarna kan hyra ett rum eller en mindre lägenhet. I gruvsamhället finns också två butiker som säljer livsmedel och hygienartiklar. I en av butikerna finns ett tv-rum som fungerar som en samlingsplats för arbetarna.

Från gruvsamhället finns en fortsatt väg till området där gruvbrytningen sker. Den är inte framkomlig med vanliga personbilar utan endast avsedd för gruvföretagets lastbilar och truckar. För att komma till arbetsplatsen vandrar arbetarna de fem kilometrarna från gruvsamhället till de branta slutningar där gruvbrytningen utförs.

Gruvbrytningen pågår dygnet runt. Arbetarna är indelade i tre skift. De arbetare som påbörjar ett nattskift vandrar i mörker från gruvsamhället till brytningsområdet. Vid dagbrottet finns vakter och fotografering är inte tillåten. Alla arbetare har röda hjälmar, kraftiga kängor och de flesta nyttjar företagets overaller, men några använder istället egna arbetskläder.[72]

För att få loss stenar använder arbetarna hackor, spadar och sprängämnen. I vissa fall kan stenar samlas upp av truckar, men för det mesta är detta svårt eftersom lutningen är alltför stark. Efter bergssluttningarna finns flera olika system av linbanor för att frakta stenar till bergets topp dit lastbilar kan köra efter den väg som är byggd efter bergets rygg.

8.3. Fabriken för anrikning av guldet

Efter brytningen fraktas stenarna på lastbilarna till ett fabrikskomplex cirka en kilometer från gruvsamhället. Vid fabriken krossas stenarna maskinellt. Det grova makadam som bildats delas sedan upp i två kategorier; stenar som man anser innehålla guld och stenar som man inte anser innehålla guld. Den senare kategorin av makadam säljs vidare till olika företag som arbetar med vägbyggen. Vägen från centralorten Mojiang till gruvsamhället är anlagd med sådant grus.[73] Stenar som man anser innehålla guld genomgår en vidare behandling vid fabriken. För att skilja guldet från annan sten används cyanid. I hela fabrikskomplexet är lukten stickande. Fabriksanläggningen är sliten och flera av byggnaderna är fallfärdiga. Första intrycket är att det snarare handlar om en övergiven och uttjänt fabrik än om en industri som fortfarande används. På fabriksområdet lever stora grupper av förvildade hundar och vissa byggnader är täckta av vilda växter.

För att hålla igång produktionen vid fabriken behövs ganska få arbetare. Totalt jobbar ett 20-tal arbetare i fabriken, men vid besöket är färre än tio arbetare på plats. I en blåvit vaktkur sitter säkerhetschefen Liu Shi. Hos honom får besökare lämna in en ansökan om att komma in på fabriksområdet. Swedwatch får rätt att besöka fabriken och att ta bilder. I den största fabrikshallen finns ett gigantiskt järnhjul som krossar stenen. I en annan av byggnaderna används cyanid för att frigöra guldet. De två arbetarna i hallen använder munskydd. I produktionen används en stor mängd vatten. Vatten blandat med cyanid leds ut till företagets reningsanläggning. Den stickande doften är stark. Säkerhetschefen förklarar att ”vattnet är rent när det efter reningsprocessen leds vidare ut i Röda floden”.

8.4. Förgiftad miljö runt fabriksområdet

Vid processen med att förädla guldmalmen uppstår stora mängder av cyanidblandat slam och avfall. Detta har dumpats på stora markområdet runt fabrikskomplexet. Ett flera kvadratkilometer stort område är inhägnat med taggtråd och vid avspärrningarna finns dödskallemärkta skyltar med text som förbjuder intrång av besökare. På andra skyltar står det att det är förenat med fara att dricka eller vidröra vattnet i området.

Swedwatchs researcher klättrar över taggtrådsstängslet för att dokumentera och fotografera den miljömässiga ödeläggelsen. På stora arealer har avfallet stelnat och fått en hård yta. Därigenom har det bildats ett ökenlikt landskap inklippt i den gröna och frodiga omgivningen. På andra ställen består avfallet av sjöar av förorenat vatten. Vid vattenbrynen står mängder med sönderrostade cyanidtunnor markerade med dödskallar.

Inifrån området med det cyanidblandade avfallet blir en sak uppenbar: ofta ligger avfallet kant i kant med små bergsbyar. På ett ställe är det bara tio meter mellan det taggtrådsinhägnade avfallet och en liten lokal kycklingfarm. På ett annat ställe är det bara tio meter till en lokal teodling.

Swedwatch frågar säkerhetschefen Liu Shi om utsläppet av avfall skadat miljön i de kringliggande bergsbyarna. Han skakar på huvudet. Swedwatch intervjuar också ett tiotal personer bosatta i byarna runt avfallsområdet. Alla svarar att de fått försäkringar från gruvbolaget om att avfallet inte är skadligt. En kycklingbonde säger dock att han är rädd för att området ska få dåligt rykte, då skulle det inte längre gå att bedriva ett kommersiellt gångbart jordbruk.[74]

71 Ibid.
72 Ibid.
73 Uppgifter från intervjuade arbetare.
74 Uppgifter från säkerhetschefen Liu Shi.

Vatten blandat med cyanid leds ut till företagets reningsanläggning. Den stickande doften är extremt stark. Slam och avfall innehållande cyanid har dumpats kring fabriksområdet. Ofta ligger avfallet kant i kant med små bergsbyar. Trots varningsskyltar hävdar byborna att gruvbolaget försäkrat att avfallet inte är skadligt. Fabriksanläggningen är sliten och flera av byggnaderna är fallfärdiga.

Varken de boende i området, arbetarna i gruvsamhället eller säkerhetschefen Liu Shi har hört talas om att det skulle ha skett någon undersökning av miljön i området. Myndigheterna har aldrig gjort någon analys av hur landskapet påverkats av utsläppen. Det råder ingen tvekan om att avfallet är farligt. Men exakt hur giftigt avfallet är går inte att avgöra utan en närmare undersökning. Enligt säkerhetschefen Liu Shi består avfallet mest av ofarligt slam och slag. Men han kan inte redovisa några belägg för den uppfattningen.[75]

8.5. Arbetarnas berättelser

Huvudparten av dem som Swedwatch intervjuar är unga och relativt nyanställda. Swedwatch pratar också med fem äldre arbetare som under många år arbetat vid gruvdriften. En trend är att de unga arbetarna är villiga att delta i intervjuerna och också orädda för att kritisera gruvbolaget. De äldre är däremot för det mesta ovilliga att svara på frågor och förefaller rädda för att kritisera företaget.[76]

Genomgående finns en dubbel oro hos arbetarna. För det första råder en samstämmig uppfattning om att villkoren blivit sämre för arbetarna sedan det Hongkongbaserade bolaget Pu Er Sheng An Di Property Company Limited tog över driften år 2000.

För det andra finns en stark oro för att arbetet ska skada deras hälsa. De unga arbetarna berättar att flera av dem som arbetat länge vid gruvan är sjuka i lungrelaterade sjukdomar. Ytterligare andra vittnar om att arbetare dött i lungsjukdomar. En av de mer talförda äldre arbetarna konstaterar krasst:

– Fem av mina arbetskamrater har dött i lungsjukdomar. Av dem som börjar arbeta som unga vid gruvan blir få över 50 år.[77]

Av beskrivningarna av sjukdomssymptomen går det att dra slutsatsen att de sjuka arbetarna förmodligen har drabbats av silikos, stendammslunga. Som tidigare beskrivits innebär silikos att lungorna blir förhårdnade och typiska silikosknutor sprids i lungan. Silikos är en yrkesrelaterad sjukdom som drabbar gruv-, sten- och betongarbetare som saknar effektiv skyddsutrustning.

Samtidigt är det ingen av de intervjuade som sett någon samlad statistik över hur många arbetare som skadats eller dött av lungsjukdomar. Varken det nuvarande gruvbolaget eller de tidigare ägarna har ens erkänt att yrkesrelaterade sjukdomar förekommer vid gruvdriften.

– Vad ska vi tro? Kanske är jobbet farligt. Men vi vet inte. Det är bara att hoppas på det bästa, säger en av de nyanställda arbetarna.[78]

75 Uppgifter från intervjuade arbetare och säkerhetschefen Liu Shi.
76 Uppgifter från intervjuade arbetare.
77 Ibid.
78 Ibid.

De unga arbetarna uttrycker också ett missnöje med lönenivåerna. Lönen består av två delar, en fast och en prestationsdel. Det innebär att månadslönen varierar mellan 2 000 och 3 000 renminbi. Jämfört med andra arbetare i Mojiang är det en hyfsad lön, men jämfört med arbetarlöner i hela Kina är det en låg lön. Lönen ligger också ungefär i paritet med vad arbetarna tjänade under den tidigare ägaren före år 2000. Men på en punkt finns en avgörande skillnad. En av de nyanställda unga arbetarna uttrycker det så här:

– På den tiden fick de anställda möjlighet att få ägarandelar i företaget. Den möjligheten var viktigare än lönen. Några arbetare blev till och med ganska rika när de löste in sina ägarandelar i samband med att företaget såldes. De har kunnat köpa egna bilar för pengarna. Vi har inga sådana möjligheter. Vi jobbar hårt till en låg lön, utan några extra förmåner.[79]

En annan av de unga arbetarna tillfogar:

– Guldpriset rusar i höjden. Bolaget vi jobbar för gör allt större vinster. Men den del av vinsten som kommer arbetarna tillgodo är obefintlig.[80]

Ytterligare en ung man säger:

– Dessutom är det nästan hopplöst för oss att få ut lönerna i tid. Trots att företaget går med vinst håller de inne på lönerna så länge som möjligt för att tjäna ytterligare pengar.[81]

En annan arbetare fyller i:

– Det är också skandal att vi aldrig får extra betalt för övertid. Förra veckan jobbade jag övertid varje dag utan att få någon övertidsersättning. Enligt kontraktet har vi rätt till extra betalt när vi arbetar mer än åtta timmar per dag. Men den rätten fungerar inte i praktiken.[82]

De unga arbetarnas klagomål handlar också om andra saker än lönerna. Det största klagomålet gäller möjligheten att duscha efter arbetet. När arbetsdagen är slut är gruvarbetarna täckta av stendamm. I gruvsamhället finns hallar med gemensamma duschar, men för det mesta saknas varmvatten.

– Oftast får vi välja mellan att duscha i iskallt vatten eller är gå och lägga oss smutsiga. Högst en gång i veckan finns det varmvatten i duscharna. När varmvattnet kommer stannar all annan verksamhet av. Alla springer till duscharna, berättar en av gruvarbetarna.[83]

79 Uppgifter från intervjuade arbetare..
80 Ibid.
81 Ibid.
82 Ibid.
83 Ibid.

I synnerhet de unga männen visar öppet sitt missnöje. De har framfört samma kritik till sina arbetsledare, men inget har hänt. Av de intervjuade tillhör hälften den officiella fackliga rörelsen ACFTU (Alla-China Federation of Trade Unions). Men ingen har ens tänkt tanken att försöka använda facket för att uppnå förbättringar. Facket uppfattas som en representant för staten.

För arbetarna i gruvsamhället kretsar hela livet kring gruvbolaget Pu Er Sheng An Di Property Company Limited. Det är gruvbolaget som bestämmer arbetsvillkoren. Det är gruvbolaget som äger alla hus och styr över all verksamhet i gruvsamhället. Det är gruvbolaget som svarar för transporter till centralorten Mojiang. Det är gruvbolaget som ansvarar för exploateringen av miljön vid dagbrottet och runt gruvarbetarsamhället. Det är gruvbolaget som äger fabriken och marken kring bergssluttningarna. Flera av de intervjuade arbetarna uttrycker frustation över att vara totalt beroende. En arbetare säger:

– Skulle jag säga upp mig från arbetet skulle jag också förlora min bostad. Jag är låst, har inget annat att välja på än att fortsätta arbeta.[84]

Lägenheterna och rummen som arbetarna bor i är också mycket enkla. De består av sängar och en kokplatta. Duscharna finns i gemensamma utrymmen. Några arbetare har också en tv-apparat på rummet. Arbetarna tvättar själva sina kläder för hand. För att tvätta värmer man vatten på kokplattan. Inne i rummen hänger sträck med torktvätt.

Bostadskomplexet består av två kategorier av byggnader. Några som är 40 år gamla och något mer moderna hus som byggdes för 15 år sedan. Hyrorna är låga. Att hyra ett rum kostar 50 renminbi i månaden.

Samtidigt är det bara en av de intervjuade arbetarna som träffat någon högre representant för gruvbolaget. Verksamheten sköts av företrädare och chefer på låg nivå i företaget. Bolagets ledning är förskansad i kontoret i Hongkong. För dem är guldutvinningen i Mojiang bara en av många verksamheter som man bedriver. Ännu mer ovanligt är det med utländska besökare. Säkerhetschefen Liu Shi säger att Swedwatch är de första utlänningarna som besöker gruvdriften i Mojiang.[85]

8.6. Sammanfattning och slutsats från fältstudien

Guldbrytningen i Mojiang bedrivs med föråldrad teknik och utan hänsyn till att miljön skövlas. Stora naturområden är förgiftade av cyanid. Arbetarna har en svag ställning. Lönerna låga och löneutbetalningarna kommer ofta för sent. Arbetarna är i händerna på gruvbolaget. Alla bostäderna i gruvsamhället ägs av före-

84 Uppgifter från intervjuade arbetare.
85 Uppgifter från säkerhetschefen Liu Shi.

taget. Den arbetare som säger upp sig förlorar både jobb och bostad. Dessutom är boendestandarden är låg.

För det mesta saknas varmvattnet när arbetarna ska duscha efter avslutat arbetspass. Nyligen fick gruvbolaget en ny ägare, det Hongkongbaserade företaget Pu Er Sheng An Di Property Company Limited. Det har ytterligare försvagat arbetarnas position. Tidigare hade arbetarna ägarandelar i företaget, den möjligheten finns inte längre kvar. En slutsats är att gruvbolaget bedriver en dubbel exploatering: av miljön och av arbetarna.

9. Fältstudie - tillverkning i Bombay

SEEPZ bildades 1973 som en av Indiens första ekonomiska frizoner. Syftet med en ekonomisk frizon är att stimulera export och utländska investeringar. Alla varor som tillverkas i en ekonomisk frizon exporteras till omvärlden. I de ekonomiska frizonerna råder andra arbetsmarknadslagar än i landet i övrigt, där råder också särskilda skattelättnader och frihet för företag att importera komponenter utan att behöva betala tullavgifter.

SEEPZ är en av världens största Economic Processing Zone (EPZ). Omkring 150 storföretag är etablerade där. Produktionen har två huvudinriktningar. Dels produceras både hård- och mjukvaror för dataindustrin, dels är SEEPZ Indiens i särklass viktigaste område för tillverkning av smycken, ringar och halsband med guld och diamanter. Nästan hälften av Indiens totala export av guldsmycken sker från SEEPZ. Enligt zonens senaste ekonomiska statistik, från 2007, exporterade man det året guldsmycken till ett värde motsvarande 20 miljarder kronor.[86]

Sammantaget finns 53 indiska smyckestillverkningsföretag etablerade i SEEPZ. De flesta av dessa driver flera olika fabriker i zonen. Omkring 30 000 arbetare är anställda av smyckesföretagen i SEEPZ. Huvuddelen av de anställda är kvinnor.[87]

Ända sedan SEEPZ bildades 1973 har det funnits smyckesindustrier i zonen, men en dramatisk ökning skedde efter industriolyckan i Zaveri Bazaar 2001. Zaveri Bazaar i södra Bombay är ett annat centrum för smyckesindustri och smyckesförsäljning. I det området sker tillverkningen manuellt av smyckesarbetare som i Indien kallas karigars. Inga journalister hade fått tillstånd att besöka fabrikerna före 2001. Men när en explosiv gas exploderade och dödade 24 arbetare i en fabrik gick det inte att förhindra att båda myndigheter och journalister fick insyn i arbetsförhållandena. I små skrymslen satt arbetare på huk och arbetade 12 timmar per dag. I små rum i direkt anslutning till tillverkningen fanns arbetarnas bostäder.

86 Uppgifter från zonens hemsida, www.sepz.com.

87 Officiella dokument från SEEPZ: SEEPZ Gems Jewellery, Lists of Gems and Jewellery Manufactur's (2011). Se zonens hemsida: www.seepz.com. Se även: http://en.wikipedia.org/wiki/SEEPZ.

Där tvingades de att förvara de kemikalier de använde vid tillverkningen - som svavelsyra och salpetersyra - tillsammans med livsmedel och matvaror.

Inte mycket har blivit bättre i Zaveri Bazaar. Men efter olyckan flyttade många företag sin tillverkning och framför allt de som var inriktade på export till Europa och Nordamerika. Dessa företag etablerade sig i ekonomiska frizoner och framför allt i SEEPZ. De gick över från manuell tillverkning till en mer högteknologisk och maskinell produktion.[88]

Den indiska smyckesindustrin delas följaktligen upp i manuell och industriell produktion. Även i den sistnämnda finns många manuella moment, men i princip används inte några maskiner alls inom den manuella produktionen. Smycken som tillverkas för export görs numera uteslutande inom den industriella sektorn, manuell produktion förekommer främst för den inhemska marknaden. Miljö- och arbetsmiljöproblem finns inom båda segmenten, men de är större inom den manuella tillverkningen.

Inte sällan använder de storskaliga och industrialiserade smyckesindustrierna underleverantörer inom den mer småskaliga och manuella industrin. När det gäller smycken av guld, där råvaran är extremt dyrbar, är företagen ovilliga att lämna ifrån sig produkter som nästan är färdiga. Det bedöms som alltför riskfyllt. När underleverantörer används är det därför vanligen i en tidigare del av tillverkningen, som att slipa diamanter. Vi återkommer till frågan om underleverantörer.

Generella analyser av arbetsvillkoren i indiska ekonomiska frizoner visar att lönerna är något högre i zonerna än för motsvarande arbete utanför zonerna, det är också en striktare statlig kontroll av arbetsvillkoren i zonerna. Samtidigt är de fackliga rättigheterna mer inskränkta.[89] Detta är också kännetecknande för SEEPZ. I rapporter har fackliga organisationer, både i Indien och globalt, kritiserat bristen på fackliga rättigheter i SEEPZ.

Enligt den specifika lagstiftningen som gäller för zonen är fackliga organisationer visserligen tillåtna, men i realiteten är det omöjligt för fackliga organisationer att fungera. Det är förbjudet för fackliga företrädare att besöka zonen och arbetare i olika företag tillåts inte ha kontakt med varandra. Arbetarna för respektive företag hämtas upp av bussar och körs in i zonen direkt till fabriksporten. På samma sätt lämnar arbetarna fabrikerna.

Vidare är strejker i princip förbjudna i zonen. För att en strejk ska bli laglig måste den ha föregåtts av en lång och tidsödande procedur med myndigheterna. Inga lagliga strejker har heller kunnat genomföras.[90] Däremot har vilda strejker förekommit i zonen. Den hittills största strejken ägde rum 1994. Den resulterade i att

88 Sweat and Gold, Anupama Katakam, Frontline nr 22/2001.

89 Tema: Ekonomiska frizoner, LO-TCO Biståndsnämnd, Mats Wingborg, 2011.

90 Violations of Trade Union Rights in Asia and the Pacific, International Trade Union Confedration (ITUC), 2008.

1 500 arbetare arresterades och att 150 avskedades. I dag finns ingen öppen facklig organisering i SEEPZ. De fackliga organisationerna är skrämda till tystnad.[91]

Denna bild bekräftas Vinita Singh, som arbetar för organisationen Etichal Trading Initiative (ETI) och är expert på arbetsvillkor i Indien. Enligt Vinita Singh består industrierna i zonen av stora och industrialiserade enheter som är hårt kontrollerande av statliga myndigheter, i utbyte för kontrollen får företagen skatt- och tullmässiga förmåner. Vinita Singh menar arbetsvillkoren i denna typ av fabriker är ”mer anständiga” än i mindre fabriksenheter som tillverkar guld- och diamantsmycken. Den avgörande frågan är snarare, menar Vinita Singh, om de stora smyckesindustrierna i SEEPZ använder sig av underleverantörer med ”undermåliga villkor”.[92]

På en punkt anser Vinita Singh att det finns skäl att rikta hård kritik mot villkoren i SEEPZ: avsaknaden av fackliga rättigheter. Hon menar att det formellt sett visserligen är tillåtet med facklig organisering, men att ”det i praktiken är omöjligt att bygga upp fackföreningar eftersom fackliga organisatörer inte släpps in i zonerna”. Vinita Singh tillägger att fackliga organisationer inte har några möjligheter att sätta press på arbetsgivare eftersom strejkrätten är inskränkt i zonen.[93]

Ytterligare belägg för samma ståndpunkt redovisas av Sukumar Damle, generalsekreterare för All India Trade Union Congress (AITUC) i delstaten Maharashtra. Han hävdar ett stort hinder för facklig organisering i SEEPZ är att de fackliga företrädarna aldrig får en möjlighet att träffa arbetarna eftersom facket inte släpps in på området. För tre år sedan försökte ändå ett antal kvinnor på en av fabrikerna i zonen att organisera sig fackligt. När det kom till chefernas kännedom blev de hotade och några av dem förlorade jobben.

Så vitt Sukumar Damle känner till finns ingen facklig organisering i zonen i dag. Han menar att det stora problemet i zonen är bristen på fackliga rättigheter, men också att flera arbetare saknar kontrakt. Lönerna däremot befinner sig på en nivå klart över genomsnittet bland indiska industriarbetare, ungefär på motsvarande 900 kr/månaden.[94]

Sidharth Saraf, indisk affärsman inom smyckesbranschen och med bas i New Delhi, pekar på de stora skillnaderna i arbetsvillkor mellan olika delar av den indiska smyckesindustrin. Han säger att Indien är ett utvecklingsland med stora brister i arbetslivet. Enligt Sidharth Saraf präglas stora delar av smyckesindustrin av låga löner och dåliga arbetsmiljöer (trånga arbetsrum, med bristfällig hantering av farliga kemikalier). Dessa undermåliga industrier finns, enligt Sidharth Saraf, ofta i anslutning till lokala smyckesmarknader i New Delhi, Calcutta och Bangalore.

91 Freedom of association and collective bargaining in export processing zones: Role of the ILO supervisory mechanism, Ramapriya Gopalakrishnan, ILO, 2007.

92 Mejlsvar från Vinita Singh den 20/9, 2011.

93 A.a.

94 Telefon- och mejlintervju med Sukumar Damle, 19/9, 20/9, 2011.

Sidharth Saraf menar att tillverkningen i SEEPZ tillhör en annan division. Där finns några av världens största smyckesföretag. I alla fabriker finns ”AC, rymliga lokaler med avgränsade utrymmen för olika arbetsuppgifter och moderna maskiner”. Sidharth Saraf säger också att samtliga fabriker i zonen har säkerhetsprogram och arbetsmiljöer som kontrollerats av myndigheter. Sammanfattningsvis, menar Sidharth Saraf, tillhör fabrikerna i SEEPZ ”toppfabrikerna inom den indiska smyckesindustrin”. Han medger samtidigt att han ändå är ”osäker på om fabrikerna i SEEPZ uppfyller västerländsk standard”.[95]

9.1. Löner

De flesta arbetarna i frizonen SEEPZ kommer från fattiga delstater som Bihar, Uttar Pradesh och Västbengalen. De flesta är anställda på tillfälliga kontrakt, i vissa fall av bemanningsföretag. Dessa arbetare är ”osynliga” och syns inte på företagens lista över anställda. En av dessa arbetare tjänar omkring 15 000 rupies i månaden (ungefär 1 900 kr). Han är arbetsledare och utför putsning av guldsmycken. De timmar han arbetar övertid fördubblas lönen.

– Men eftersom marknaden är ganska dålig och guldpriset går upp, så blir det vanligen inte särskilt mycket övertid, säger han.

Eftersom han är anställd av ett bemanningsföretag har han inte heller rätt till sjukvårdsförmåner eller sjuk- och pensionsförsäkringar. Han får sin lön utbetald i kontanter i slutet av månaden. Men han klagar inte.

– Med en låg lön redan från början blir det inte mycket kvar om de drar av för sjukvård och försäkringar. Bombay är en väldigt dyr stad. Det är svårt att överleva. Jag har inte heller någon anställningstrygghet. Men jag tror att jag skulle kunna hitta ett liknande arbete i området om jag blev av med det här jobbet.

En annan smyckestillverkare har tio års erfarenhet av arbete inom smyckesindustrin. Han köpte nyligen en enrumslägenhet med hjälp av ett banklån. Han försöker att arbeta så mycket övertid som möjligt. Han lever med sin fru och sina två barn och är den enda i familjen som har en inkomst.

De flesta arbetarna i smyckesfabrikerna i SEEPZ tjänar omkring 8 000 rupies i månaden (ungefär 1 000 kr), vilket de intervjuade arbetarna anser vara en alltför liten inkomst för att klara att betala bostad, mat, sjukvård och kostnader för barnens skolgång.

En 20-årig kvinnlig arbetare flyttade från Calcutta till Bombay 2008 för att leta efter jobb. Hon gick en utbildning i grafisk design men fick arbete på redovisningsavdelningen på ett företag som tillverkar smycken. Månadslönen var på 5 000 rupies (drygt 600 kr). Hon var missnöjd med den låga lönenivån och sade

95 Mejlintervju, 10/10, 2011.

upp sig. Hon fick jobb på ett annat smyckesföretag och fick arbeta med design. Lönen steg till 8 500 rupies i månaden (1 060 kr). Efter avdrag för olika försäkringar får hon behålla omkring 6 000 rupies.

En annan kvinnlig arbetare Swedwatch talat med är anställd av ett företag i SEEPZ, men företaget har inte gått med på hennes krav på lönehöjningar. Hon hävdar att det beror på att hon tagit ut alltför mycket ledighet.

– Jag har åtta timmars arbetsdag. Ibland är vi tvungna att jobba övertid, men vi får inte betalt för det extra arbetet. Jag känner inte till vilka sociala förmåner som ingår i anställningen, men det är nog något jag kommer att upptäcka den dag jag slutar på det här jobbet.

Hon får ut sin lön varje månad. En tiondel av lönen går åt till hennes resor till och från jobbet. Vidare skickar hon en stor del av sin inkomst till föräldrarna i Västbengalen. Hon skänker också en del av lönen till sin syster så att hon ska kunna klara boende och uppehälle.

En annan arbetare flyttade till Bombay 1994 och har sedan dess jobbat för flera olika smyckesföretag. Han tjänar omkring 10 000 rupies (1250 kr) i månaden, men efter avdrag för olika sociala försäkringar återstår det 7 700 rupies. Han är anställd på ett tidsbegränsat kontrakt. Han påpekar att det gör jobbet osäkert, men att det är så det ser ut i branschen.

– Du förlorar ett jobb men får ett annat, med ungefär samma innehåll och villkor.

Han arbetar som arbetsledare inom en enhet som håller på med putsning av guldsmycken. Han har tillfälligt kontrakt i likhet med de flesta andra arbetare vid enheten. Han har hört att om han jobbar tio år vid företaget kommer han att bli berättigad till en viss pension.

Ytterligare en annan arbetare säger att han jobbar tre timmar övertid varje dag. För detta extraarbete får han inte den dubbla lön som lagstiftningen stipulerar. Men utan övertidsarbetet skulle han inte klara det dagliga uppehället. Sammantaget är hans månadslön cirka 8 000 rupies (1 000 kr) i månaden före avdrag för försäkringar.

De flesta som intervjuas hävdar att deras löner är låga och att det är ovanligt med lönehöjningar. De bor antingen i baracker nära fabriken eller hyr rum i logementen i någon av Bombays förorter. Oftast kostar boendet kring 3 000 rupies i månaden (375 kr). Inga pengar blir över för nöjen och rekreation.

En annan av de intervjuade säger att den lön han tjänar inte räcker till att täcka utgifter. Han betalar 3 000 rupies i månaden för ett hyresrum i ett logement. 2 500 rupies är hans månadskostnad för mat. Därutöver ska han betala försäkringar och försörja släktingar. För att få ihop den summan är han tvungen att jobba övertid. Helst skulle han vilja sluta och hitta en bättre försörjning.

– Nu har jobbet blivit som en ond cirkel. Jag måste jobba mycket och hinner inte söka andra arbeten, säger han.

Några av de intervjuade påpekar att utöver avgifter till sociala försäkringar så dras också skatter från lönen.

– Vi är inte berättigade till offentliga pensioner. Däremot betalar vi till pensionsförsäkringar. Min arbetsgivare drar 450 rupies varje månad för pensionen. Jag hoppas att arbetsgivaren också betalar in den summan till pensionsförsäkringen, men jag vet inte.

En annan arbetare tycker att det är bekymmersamt att arbetarna i zonen inte berättigade till offentliga pensioner.

– Det skapar en ständig oro eftersom vi inte har möjlighet att själva spara några pengar till pensionen. I en stad som Bombay är 8 000 rupies inte värt någonting. Här är priserna höga och många är arbetslösa.

9.2. Fackliga rättigheter

Fackliga organisationer tillåts inte i SEEPZ. För några år sedan, berättar flera av de intervjuade arbetarna, försökte några av de anställda att bilda en fackförening. Men försöket misslyckades eftersom företagen vägrade att godkänna fackföreningarna och några av de aktiva arbetarna blev avskedade.

– Det innebar slutet för fackföreningarna. Nu existerar inga fackliga organisationer i SEEPZ. Istället har de anställdas rättigheter försvagats. Sedan 1995 har företag rätt att hyra in arbetare på tidsavgränsade kontrakt. Sedan dessa har 80 procent av arbetarna i zonen tillfälliga kontrakt. Vi arbetar, får vår lön och reser hem, säger en arbetare.

Han beskriver den dystra erfarenheten att försöka starta fackföreningar:

– Vi försökte starta ett lokalt fack men företaget köpte ut vår fackliga ledare. Han fick betalt för att försvinna från företaget. Han tog pengarna och lämnade sin anställning.

En man som arbetat på ett smyckesföretag i SEEPZ i 18 år ger sin beskrivning av hur företagen slängt ut fackföreningarna:

– Tidigare fanns en fackförening men företagen slängde ut den. Nu är nästan alla anställda på tillfälliga kontrakt och det är problemet. Vi kan bli avskedade utan orsak och utan motivering om vi ställer krav. Vi har inget annat val än att ta emot en otillräcklig lön. Vi är helt i händerna på arbetsgivarna. Jag tycker att det borde finnas en fackförening på smyckesföretagen i zonen, men facklig aktivitet är inte

tillåten. Om vi för fram några klagomål så svarar arbetsgivarna att vi kan lämna jobbet. Så vi håller tyst. Vi har visserligen anställningskontrakt, men de är inte till mycket nytta, tillägger han.

9.3. Arbetsvillkor, arbetsmiljö och hälsa

Under söndagarna är smyckesarbetarna lediga. Därutöver har de 15-18 dagars betald semester per år. Företagen kan ibland gå med på ytterligare, obetald, ledighet. Det finns också möjlighet för de anställda att få viss ersättning vid sjukdom, men hur den ser ut varierar mellan de olika företagen i frizonen. För att kunna få någon betald semester och sjukersättning måste man dessutom ha arbetat för företaget i minst ett år, säger de intervjuade arbetarna.

En arbetare som Swedwatch pratar med hävdar dock att han aldrig fått någon betald semester. Men han har inte vågat ta upp frågan.

Vid de flesta fabrikerna i SEEPZ är arbetet organiserat i flera skift. Oftast roterar arbetarna mellan de olika skiften.

En man som inte är direktanställd utan arbetar för ett bemanningsföretag säger att det är särskilt bra när han får jobba nattskift. Då kan han tjäna extra pengar samtidigt som det finns möjlighet att sova en stund i luftkonditionerade utrymmen i fabriken.

– Under de månader när jag arbetar på nätterna får jag också fri mat och möjlighet att sova en stund på arbetstid, säger han.

De intervjuade arbetarna berättar att högsta domstolen i Bombay har beordrat fabrikerna att stå för transporter till och från arbetet för kvinnor som arbetar nattskift. Därefter har företagen erbjudit busstransporter, men dessa hämtar enbart upp arbetare i de centrala delarna av Bombay. Företagen står inte för transporterna för de arbetare som bor längre bort, de är hänvisade till den offentliga kollektivtrafiken. Flera som bor långt bort reser med lokaltåg eller buss för att komma till arbetet. Ofta blir de tvungna att använda 10-15 procent av lönen för att betala transporterna. Resandet är också tidskrävande. Några tillbringar upp till fem timmar per dag på allmänna kommunikationer för att färdas till och från jobbet.

En kvinnlig arbetare säger till Swedwatch att hon blir väl behandlad på jobbet och att hennes överordnade uppskattar hennes arbete. Däremot klagar hon på att hon inte fått någon lönehöjning. Hon upprepar att det beror på att hon enligt arbetsgivaren ofta kommit med begäran om ledighet, men tycker inte att det är ett godtagbart skäl för att hennes lön ska vara oförändrad.

Några av de intervjuade personerna säger att det är förnedrande att behöva bli

utsatt för personliga kontroller när material har försvunnit eller saknas i fabrikerna. Vid sådana tillfällen blir de anställdas kläder genomsökta.

De intervjuade arbetarna hävdar att arbetsmiljön är bra för att fabrikerna har luftkonditionering. Fläktar är förbjudna eftersom de kan göra att damm från guldet flyger runt. En normal åttatimmarsdag erbjuds de anställda två koppar te. Om de dessutom jobbar övertid får de också snacks. När de arbetar nattskift under högsäsonger, som inför Diwali-festivalen i oktober/november, betalar företagen för middagsmat.

En arbetare säger att det jobb som de utför är krävande. Han påpekar att ögonen blir överansträngda, även om alla arbetare använder skyddsglasögon.

– Mest utsatta är de arbetare som använder kemikalier. Deras hälsa tar ofta skada.

De intervjuade arbetarna berättar att företagen erbjuder dem speciella arbetskläder och masker för att skydda dem från gulddamm, som kan skada lungorna.

För det mesta omfattas arbetarna inte av några privata sjukförsäkringar, men alla arbetare har rätt offentlig vård och medicin vid sjukdom eller olyckor (det så kallade ESI-kortet visar att de har rätt till offentlig vård).

9.4. Sammanfattning och slutsats av fältstudien

Arbetarna i smyckefabrikerna i den ekonomiska frizonen SEEPZ (Santacruz Electronics Export Processing Zone) är missnöjda med de låga lönerna. När arbetarna betalat hyra för boende i logementen, mat och sociala försäkringar har de ofta inga pengar kvar. Flera klagar på att de inte kan spara pengar till pensionen. Arbetet är krävande och många klagar på att ögonen blir överansträngda. Samtidigt konstaterar arbetarna att det finns luftkonditionering i fabrikerna.

Arbetarna har inte rätt att ansluta sig till fackliga organisationer. Arbetare som tidigare har gått med i facket har blivit avskedade. En växande grupp har tidsbegränsade kontrakt eller är inhyrda av bemanningsföretag. Om de klagar över villkoren riskerar de att förlora sina jobb. Flera av arbetarna bor långt från fabriksområdet. Vissa tillbringar dagligen fem timmar på bussar och lokaltåg för att ta sig till och från jobbet. En slutsats är att smyckesarbetarna lever i otrygghet och har mycket svårt att påverka sin situation.

9.5. Iduna om arbetsvillkoren hos leverantörerna

Idunas tre företag har flera produktchefer med ansvar för olika typer av produkter såsom guld, silver, klockor, presentartiklar och bijouterier. Två av dessa chefer har stor erfarenhet av tillverkningen av guldsmycken i Indien och har flera

gånger besökt leverantörerna och fabrikerna i SEEPZ. Det är Leila Kloo, produktchef för guldsmycken på Guldfynd och Sheida Tahwildaran, produktchef för guldsmycken på Albrekts Guld. Den tredje produktchefen med ansvar för guld, Maria Larsson på Hallbergs Guld, är ny på sin post och har inte samma erfarenheter av leverantörerna.

Leila Kloo och Sheida Tahwildaran säger att de besöker leverantörerna en gång per år, för det mesta under början av året. Där emellan besöker de mässor där de indiska leverantörerna presenterar sina kollektioner som har utformats för att passa den svenska marknaden och företagens koncept. De svenska beställarna för fram åsikter om vad de är intresserade av för produkter, vilken design och vilka material de föredrar.

Det är inte ovanligt att man tillsammans med leverantörernas designers ritar om smyckena ytterligare. Nästan allt som de tre Idunaföretagen beställer från smyckesföretag i SEEPZ är guldföremål med diamanter. Rena guldartiklar, som bismarckkedjor (en flätad, platt guldkedja som används både i halsband, armband och klockarmband) köps av en leverantör i New Delhi.

Vid mässorna deltar smyckesföretag från hela världen. Den indiska exporten av smycken från SEEPZ går till många länder. Störst är exporten till USA, men man exporterar även till flera europeiska länder och Australien och Japan. Inom Iduna sker löpande diskussioner mellan produktcheferna på Albrekts Guld, Guldfynd och Hallbergs Guld som arbetar med tre olika koncept som riktar sig mot olika kundsegment. Samtidigt sker en viss överlappning med ”basartiklar” som finns i varje smyckesbutik.

Leila Kloo och Sheida Tahwildaran understryker båda att de blivit förevisade fabriker i SEEPZ men att syftet med deras besök inte är att granska arbetsvillkor utan att köpa upp guldvaror till sina respektive företag. Den bild de ger av arbetsmiljön är positiv.

– Det är fabriker med förhållandevis hög standard. Lokalerna är ljusa och fräscha. Det finns AC. Det finns också tillgång till skyddsglasögon och munskydd. Likaså finns nödutgångar, brandskydd och första hjälp, säger Leila Kloo.

Leila Kloo vet inte vad lönenivån är i SEEPZ, men har dels hört att företagen följer de lagstadgade minimilönerna, dels att företagen stundtals fått höja lönerna för att få behålla arbetskraften.

– Bland annat har det varit brist på kvalificerade fattare, det vill säga den yrkesgrupp som fattar in diamanterna i smyckena, säger Leila Kloo.

Vanligtvis börjar arbetarna arbeta vid åtta på morgonen och slutar kring fem eller halv sex, beskriver hon. Leila Kloo nämner vidare att arbetarna ofta bor långt från zonområdet men att företagen ofta svarar för bussresor till och från arbetet.

En av Idunas leverantörer erbjuder även de anställda yogapass under arbetstid, då ljuset i fabriken dras ner.

Sheida Tahwildaran, produktchef vid Albrekts Guld, ger en likartad beskrivning av fabrikerna i SEEPZ. Hon menar att standarden är hög generellt. Hon har inte reagerat på något särskilt när det gäller arbetsmiljö, arbetstider och villkor. Men hon konstaterar samtidigt att hon träffat på arbetare som inte själva har velat använda den skyddsutrustning som företaget tillhandahållit. När det gäller lönenivåerna för arbetarna tror Sheida Tahwildaran att företagen följer det lagstadgade gränserna för minimilöner, men tillägger:

- Jag vet inget säkert och jag vet inte om leverantörerna skulle svara på sådana frågor.

Leila Kloo och Sheida Tahwildaran säger att arbetarna i fabrikerna utgörs av både män och kvinnor, möjligen med en viss övervikt av kvinnor. Kvinnorna dominerar när det gäller vissa arbetsuppgifter, som putsning.

När det gäller fackliga rättigheter har ingen av dem diskuterat det med leverantörerna. Men Leila Kloo säger att hon ändå hört talas om att det skulle finnas arbetare som är fackligt organiserade. Även Sheida Tahwildaran tror att hon någon gång har hört talas som fackföreningar, men är osäker.

På frågan om några processer sker hos underleverantörer till smyckesföretagen i SEEPZ nämner både Leila Kloo och Sheida Tahwildaran slipning av diamanter. Visserligen äger ett par av smyckesföretagen ett eget diamantsliperi, men ofta sköts denna handel med olika underleverantörer.

Diamanterna köps nästan alltid av den dominerande diamantproducenten De Beers med huvudkontor i Johannesburg i Sydafrika. Företagets diamantbrytning sker framför allt i Botswana, Namibia, Sydafrika och Kanada medan försäljningen för det mesta sker på diamantmarknaden i Antwerpen.

Diamanterna kommer vanligen i oslipat skick till upphandlare i Indien, de slipas av inhemska diamantslipningsföretag och säljs sedan vidare till smyckesföretagen i SEEPZ. Andra komponenter som smyckesföretagen i SEEPZ köper av underleverantörer är bland annat pärlor och ädel- eller halvädelstenar.

Det är ytterst sällan som Leila Kloo och Sheida Tahwildaran kommit i kontakt med smyckesföretagens underleverantörer. Sheida Tahwildaran berättar dock att hon en gång följt med till en leverantörs eget diamantsliperi. Flera av arbetarna använde mikroskåp för att kunna utföra den detaljerade slipningen, berättar hon.[96]

96 Intervjuer med Leila Kloo 22/9, 24/9, 30/9; Sheida Tahwildaran 22/9, 27/, 2011.

10. Vad vet butikspersonalen?

Swedwatch har besökt tolv smyckesbutiker i Stockholm, Karlstad och Malmö för att få en bild av personalens kunskap om produktionsled och smyckestillverkning. Sex av butikerna tillhör Idunagruppen (två intervjuer har gjorts med Guldfynd, två med Albrekts Guld och två med Hallbergs Guld). Fyra av de undersökta butikerna tillhör Smycka.[97]

En mindre enkät har använts vid intervjutillfällena. I varje berörd butik har en person intervjuats, den som varit i tjänst för tillfället. För det mesta har intervjuerna varit korta och pågått högst tio minuter. Ett skäl till det är att den intervjuade personalen endast haft svar att ge på en del av frågorna.

Rundfrågningen ska ses som en stickprovskontroll vars resultat indikerar en tendens. I det här fallet var tendensen att personalen har stor kunskap om i vilka ursprungsländer som smyckena har producerats men man hade ingen kunskap om arbetsmiljö och arbetsvillkor i leverantörsfabrikerna. Man visste inte heller var grundmaterialen kommer ifrån. Ingen visste något om företagets CSR-arbete.

Resultatet av enkäten:

- Av personalen i de tolv undersökta butikerna svarade nio att de visste var olika smycken i butiken var tillverkade. Alla intervjuade i Smyckabutikerna visste var tillverkningen hade skett, men i Guldfynds butiker visste ingen.

- Inte i någon butik kände man till var olika grundmaterial, som ädelstenar, kommer ifrån. När det gällde guldet svarade hälften av de intervjuade att det var återvunnet, medan andra svarade att de inte visste.

- De tre som inte kände till var smyckena var tillverkade svarade att de kunde ta reda på det genom att fråga sina chefer eller annan personal.

- Av de nio som kunde svara på var smyckena var tillverkade berättade fem att tillverkningsland framgick av olika dokument, två hade fått information av chefer och två hade själva besökt ursprungsländer och tillverkningsfabriker (båda dessa fanns på Smycka).

- När det gäller arbetsvillkor och miljö svarade två av de tillfrågade att de hade bra kunskaper. Båda dessa hade själva besökt fabriker (i Italien). Båda dessa ansåg också att produktionen var modern och arbetsmiljön modern (Smycka). Övriga tio intervjuade svarade att de inte hade kunskaper om arbetsmiljö och arbetsvillkor i tillverkningsfabrikerna.

- Ingen av de intervjuade hade kunskap om villkoren i guldutvinningen. Sex av de intervjuade menade dock att det berörda företaget inte köpte diamanter från konfliktländer och att denna fråga kontrollerades.

- Ingen av de intervjuade visste något om företagets CSR-arbete för att förbättra arbetsvillkor och miljö (undantaget att man menade att företaget inte köpte konfliktdiamanter).

- Hälften av de intervjuade trodde att företaget bedrev ett visst etiskt arbete, men utan att känna till hur det såg ut.

97 Enkäten finns i en bilaga.

11. De svenska branschorganisationerna

11.1 Guldsmedsbranschens Leverantörsförening (GLF)

Guldsmedsbranschens Leverantörsförening (GLF) är en sammanslutning för leverantörer i smyckesbranschen. GLF har för närvarande 27 medlemmar: Agaard A/S, AB Gense, AB JO'ANS Guld, ANA Ädelmetall AB,, Blomdahl Medical AB, Crown – C International Design AB, Dacapo Silver AB, AB, ESA Products AB, Exign AB, Fortbox AB, Friman & Co AB, Gemma AB, Golden Lady AB, Guld Carlsén AB, Juvelia AB, KA Rasmussen AB, Kalevala Koru Oy, Rosin Smycken AB, Sargenta AB, Svedbom & Co, Konrad Wahlström AB, Westpak A/S.

GLF koordinerar medlemsföretagens agerande mot myndigheter och samordnar arbetet med försäkringar och säkerhet. Vidare verkar GLF för att höja utbildningsnivån inom medlemsföretagen, det gäller både yrkesutbildning och utbildning för personalen i butikerna. Enligt GLF:s hemsida är ett annat syfte med föreningen att synliggöra branschen genom att "aktivt bearbeta press, media och myndigheter".[98]

De flesta av GLF:s medlemmar är små företag med två till tio anställda. Medlemsföretagen köper i sin tur smycken, bestick och halvfabrikat från företag i såväl Sverige, övriga Europa som Asien. Enligt Lars Gewers, som sitter i GLF:s styrelse, sker en huvuddel av handeln, räknat i ekonomiska termer, inom Europa:

- Räknar man i antal varor blir resultatet ett annat. 1 000 bijouterier kan motsvara värdet av en guldkedja, påpekar Lars Gewers.

GLF:s medlemmar har också en viss egen produktion. I sådana fall köper man in halvfabrikat eller delar av smycken från tillverkare, diamantsliperier, pärlproducenter sedan slutför de svenska leverantörsföretagen tillverkningen.

Vanligen har de svenska leverantörsföretagen ingen egen butiksförsäljning i Sverige, utan man säljer sina smycken vidare till olika enskilda guldsmedjor, juvele-

98 Se GLF:s hemsida: www.glf.nu.

rare däribland till de butiker som ingår i Smycka. Bland de som driver butikerna är det inte populärt om leverantörerna också bedriver egen försäljning. Däremot händer det ofta att enskilda butiker har egen kontakt med utländska tillverkare, som de träffar på smyckesmässor, och beställer direkt från dem utan att använda ett leverantörsföretag som mellanhand.

GLF:s medlemsföretag har en nära samverkan med Smyckas medlemmar. Flera av de smycken som saluförs av Smycka distribueras av GLF:s medlemsföretag. Däremot har GLF företagen liten samverkan med Iduna gruppen:

- De använder leverantörer som står på egna ben, säger Lars Gewers.

GLF driver idag inget specifikt arbete för att påverka villkoren i de fabriker där smyckena tillverkas. Lars Gewers säger att GLF inte har tagit fram någon uppförandekod för villkoren i leverantörsfabrikerna, ”nej vi har inga sådana dokument”. Den etiska diskussion som förekommit inom GLF har handlat om att bannlysa ”konfliktdiamanter”. Lars Gewers säger att GLF informerat medlemsföretagen och hela branschen om den så kallade Kimberleyprocessen.

Lars Gewers är inte emot CSR arbete men är skeptisk till att ta fram uppförandekoder för branschen.

- Det är enkelt att skriva dokument. Men vad händer sedan? Vem ska kontrollera produktionsvillkoren? Hur ska det gå till?

Lars Gewers anser att Iduna har störst ansvar av de olika aktörerna i branschen:

- Iduna använder egna leverantörer i Asien. De har möjlighet att direkt kontrollera fabriker. Iduna har också ekonomiska muskler, de har resurser för att bedriva ett aktivt CSR-arbete.

GLF bedriver inte heller något arbete för att förbättra villkoren inom guldutvinningen. Liksom många andra inom branschen återger Lars Gewers två skäl för detta, dels att det guld som används vid smyckesproduktion i Sverige är återvunnet till största del. Dels att guldet som används vid produktion i omvärlden inte är spårbart.[99]

11.2. Smycken & klockor

Branschorganisationen Smycken & Klockor bildades 2007 som en vidareutveckling av den mer än 100 år gamla organisationen Sveriges Juvelerare- och Guldsmedsförbund.

Medlemsbasen inom Smycken & Klockor är enskilda guldsmedsbutiker. Av landets omkring 700 guldsmedsbutiker är omkring 150 anslutna till Smycken &

99 Intervjuer med Lars Gewers 25/9, 28/9 och 30/9 2011.

Klockor. Några av de stora medlemsföretagen är Hellströms Guld AB, Wilhelm Petterson AB, Carat AB och Gemma AB. Därutöver finns också ett antal medlemmar som snarare är leverantörsföretag. Smycken & Klockor har vidare ett antal associerade medlemmar, däribland GLF. Överhuvudtaget finns flera länkar mellan Smycken & Klockor och GLF. Lars Gewers är ordförande i Smycken & Klockor och en av de drivande styrelserepresentanterna i GLF.

I grova drag är skillnaden mellan Smycken & Klockor och GLF att den förstnämnda organisationen har sin bas bland guldsmedsbutiker, medan den senare har sin bas bland leverantörsföretag i smyckesbranschen. Enligt Smycken & Klockors hemsida är organisationens huvuduppgift att stärka statusen inom branschen och främja tillväxten av marknaden. Organisationen sprider också information om vad som händer inom branschen.

Inom Smycken & Klockor finns ett etiskt råd. Ambitionen är att rådet ska bidra till en självsanering inom branschen. Bland annat undersöker rådet fall av felaktig marknadsföring (nu senast när det förekom försäljning av stenar som påstods vara rubiner, men som i själva verket var syntetiska stenar). Det etiska rådet kan komma med skriftlig kritik mot aktörer inom branschen.

Däremot är inte Smycken & Klockor engagerad i frågor som gäller villkoren i smyckesproduktionen i omvärlden, inte heller i frågor som gäller guldutvinningen. Smycken & Klockor har inte heller tagit fram några uppförandekoder eller riktlinjer för krav som bör ställas på smyckestillverkare.[100]

11.3 Guldsmedsmästarnas Riksförbund

Guldsmedsmästarnas Riksförbund är ett förbund för guld- och silversmeder. Syftet med förbundet är, enligt hemsidan, att värna ett gott hantverk samt att arbete med lärlings- och utbildningsfrågor för att säkra branschens framtid. Förbundet har knappt 200 enskilda medlemmar.[101] Medlemmarna i förbundet måste ha en egen verkstad, men det finns också några som köper färdiga produkter.

Anders Fors, ordförande i förbundet, uppskattar att medlemmarna står för ungefär 10 procent av de smycken som säljs i branschen. Anders Fors understryker att det inte är möjligt att konkurrera med Idunas låga priser, ”däremot kan vi konkurrera med design”, säger han.

Enligt Anders Fors handlar medlemmarna inte med smyckestillverkare i Asien. Därför är förbundet inte heller engagerat i hur villkoren ser ut i den globala smyckesindustrin. Däremot förekommer det att medlemmarna handlar guld. Det

100 Innehållet grundar sig på intervjuer med Lena Carlsson, 28/6 2011, samt med Lars Gewers 25/9, 28/9 och 30/9, 2011.

101 För en fullständig medlemslista, se: www.guldsmedsmastarna.se/medlemmar.

skulle därför ligga närmare till hands, säger Anders Fors, att förbundet var engagerat i frågor som gäller guldutvinningen. Men även där har han betänkligheter:

- Det vanligaste är att vi omarbetar gamla guldsmycken. Inte att vi köper guld. När det gäller omarbetningen finns också miljöaspekter som påverkar arbetet här i Sverige. Det kan finnas mycket kadmium i lödningarna. När det hettas upp blir det farliga ångor. Men detta får man lära sig om man går en utbildning till smed.

Anders Fors säger att det finns goda skäl att inte hålla på med handeln med guld:

- Vi blir väldigt fundersamma när vi ser branschen. Det finns många misstankar om att det förekommer brottslighet. Värdet är så stort.

Borde då inte Guldsmedsmästarnas Riksförbund stödja initiativ för att förbättra villkoren inom guldutvinningen?

- Vi har inga resurser. Det här är en krisbransch, svarar Anders Fors.[102]

12. Internationella initiativ

Det senaste decenniet har en rad internationella initiativ startats för att förbättra förhållandena i produktionskedjan för smycken. Här följer de viktigaste.

12.1 Responsible Jewellery Council (RJC)

Responsible Jewellery Council (RJC) är ett internationellt initiativ av företag och branschorganisationer i smyckesbranschen. Syftet med RJC är att utveckla certifierbara sociala, miljömässiga och etiska standarder för hela leverantörsledet - från gruva till återförsäljare. RJC grundades 2005 av 14 företag som ett svar på den växande kritik som branschen utsatts för. RJC har snabbt fått många medlemmar, framförallt i återförsäljarledet. Målet har varit att upprätta en standard för alla aktörer i branschen oavsett var i produktionsprocessen de verkar. I dag har organisationen 330 medlemmar, varav huvuddelen är kommersiella företag och resten är branschorganisationer.103

2009 lanserade RJC sin första standard med tillhörande certifieringssystem - ”RJC Principles and Codes of Practices”. Standarden har utvecklats utifrån en rad internationella standarder och konventioner som är relevanta för en hållbar utveckling i leverantörskedjan. Koden omfattar i dag råvarorna guld och diamanter. Under 2012 ska även platina ingå. Alla medlemmar i RJC förbinder sig att certifieras enligt koden inom två år från det att medlemskapet träder i kraft. Certifieringen görs genom en tredje-partsrevision. I oktober 2011 var cirka 50 medlemmar certifierade varav elva är återförsäljare.[104]

12.2 Fairtrade-certifierat guld och ekologiskt guld

2011 lanserade certifieringen Fairtrade (ej att blanda ihop med Fair Trade Center som är delaktig i denna rapport) sin standard för rättvisemärkt guld. Standarden säkerställer att både utvinning och handel med guld sker på ett rättvist sätt. Fairtradeguld kommer i dag från certifierade gruvor i Bolivia, Colombia och Peru. Standarden har utvecklats tillsammans med Alliance for Responsible Mining (se nedan) som också aktivt stödjer gruvorna i arbetet med att bli certifierade. Det internationella revisionsorganet FLO-CERT utför revisionen. Kraven för att en gruva ska bli certifierad är; en demokratisk och formell organisering, säkra arbetsmetoder, minimerad användning och ansvarsfull hantering av kemikalier, hänsyn till den naturliga miljön och respekt för kvinnliga gruvarbetares rättigheter. I utbyte får gruvan sälja sitt guld till ett garanterat minipris som är 95% av världsmarknadspriset. Dessutom utgår en premie på 10% till lokala samhällsprojekt. Smycken tillverkade av Fairtrade-guld märks med organisationens symbol.[105] Fairtrade erbjuder också ekoguld, det vill säga guld som är utvunnet utan användningen av kemikalier. Gruvor som producerar ekoguld får ytterligare 15% i premie på försäljningspriset och får en särskild märkning. Än så länge finns det bara en gruva i världen som utvinner ekoguld; Oro Verde i Colombia. En pionjär inom ekoguld i Sverige är guldsmeden Titti Bjernér som sedan flera år erbjuder smycken i ekologiskt guld i sin butik i Stockholm.

Fairtrade-guld är än så länge bara tillgängligt i Storbritannien och Kanada men en expansion till andra länder är planerad. Ytterligare tre gruvor i Peru och Colombia blev under hösten inspekterade och väntar på certifiering. Man arbetar även för att kunna certifiera ett antal gruvor i Afrika och Asien under 2012.[106]

12.3 Alliance for Responsible Mining (ARM)

ARM är en oberoende ideell organisation som arbetar för att förbättra förhållanden inom småskalig gruvverksamhet. Initiativet startade 2004 och man har bland annat varit med och utvecklat utvinningsstandarden för Fairtrade-guld. ARM stödjer gruvverksamheterna praktiskt i processen med att bli certifierade. Organisationens mål är att är att småskalig gruvverksamhet ska bli en källa till utveckling för kringliggande samhällen. ARM är hittills verksamma i Sydamerika men kommer att expandera till Afrika och Asien under 2012.[107]

102 Intervju med Anders Fors 9/6 och 29/9, 2011.
103 www.responsiblejewellery.com
104 Intervju med Fiona Solomon, Director of Developments and Standards på RJC, 2011-10-19
105 www.fairtrade.org.uk/gold
106 Gemma Cartwright, produktansvarig för guld på Fair Trade UK, 2011-10-20
107 http://communitymining.org/

12.4 Artisanal Gold Council

Artisanal Gold Council (AGC) är en kanadensisk ideell organisation som arbetar för att förbättra förhållanden inom småskalig guldutvinning. AGC:s mål är att förbättra situationen för samhällen som livnär sig på småskalig guldutvinning genom att göra verksamheten formaliserad och miljömässigt hållbar. AGC driver projekt på flera ställen i världen och är särskilt fokuserade på problematiken med kvicksilverutsläppen. Organisationen samarbetar med FN:s miljöprogram och är även involverade i det FN-stödda Global Mercury Project samt driver sajten www.mercurywatch.com.[108]

12.5 No Dirty Gold - Golden Rules

En kampanj ledd av den ideella organisationen Earthworks i USA. Kampanjen uppmanar gruvbolag att följa tio principer - the Golden Rules - för att företagen ska ta bättre hänsyn till miljö och mänskliga rättigheter i samband med guldutvinning. Genom att förmå stora smyckesmärken och återförsäljare att offentligt stödja kampanjen försöker man pressa gruvindustrin till ett mer ansvarsfullt agerande. Kampanjen har fått stort genomslag i USA och stöds i dag av ett 80-tal smyckesföretag, bland annat jättar som Wal-Mart, Tiffany's och Cartier.[109]

12.6 Jeweltree Foundation

Jeweltree är ett annat initiativ för att förbättra förhållanden vid småskalig gruvverksamhet. Organisationen stödjer gruvarbetare och kooperativ med att tillämpa hållbara utvinningsmetoder och hjälper dem också med att marknadsföra och sälja råvarorna för ett rättvist pris till licenserade smyckesåterförsäljare. Jeweltree certifierar även gruvorna genom en egen standard. Certifieringen gäller både ädelmetaller och ädelstenar. Genom att ange smyckets kontrollnummer på organisationens hemsida kan konsumenter få information om hur smycket är tillverkat och var råvarorna är utvunna. Certifierade gruvor finns i dag i Argentina, Colombia och Lesotho. Jeweltree stödjer även ett antal gruvkooperativ i Tanzania, Madagaskar och Brasilien samt diamantslipare i Indien.[110]

12.7 Fair Jewelry Action (FJA)

FJA är ett ideellt amerikanskt initiativ som arbetar för ökad transparens och spårbarhet inom smyckesbranschen. Organisationens fokus är småskalig gruvdrift och man stödjer gruvverksamheter med syftet att uppnå certifiering. FJA är också engagerade i stöd för ursprungsfolks rättigheter i samband med guldutvinning. FJA arbetar även med att utveckla en uppförandekod specifikt för smyckestillverkning.[111]

12.8 Analys av branschinitiativen

Vid genomgång av initiativen i branschen är det tydligt att det varit svårt att samla företag och civilorganisationer i större gemensamma initiativ som kan tackla hela den konventionella handelskedjan. Istället har mindre initiativ som Jeweltree, Fairtrade, ARM, Artisanal Gold Council och FJA startats som fokuserar på förhållandena inom småskalig utvinning och rättvis handel.

På grund av bristande spårbarhet i den konventionella handelskedjan har de små initiativen skapat egna leverantörsled för att kunna kontrollera produktionsprocessen. Fördelen med sådana initiativ är att spårbarheten kan garanteras och att förhållandena är noggrant kontrollerade. Initiativen arbetar även för att guldutvinningen ska främja social och miljömässigt hållbar utveckling för de samhällen som livnär sig på verksamheten. Än så länge omfattas bara ett fåtal gruvor och guldutbudet är begränsat.

Enligt Fairtrade UK har lanseringen av Fairtrade-guld i Storbritannien och Kanada varit framgångsrik och efterfrågan växer starkt.[112] I Sverige är Fairtrade-guld ännu inte introducerat men man diskuterar en lansering. En tröskel i sammanhanget är den begränsade medvetenheten bland svenska konsumenter om förhållandena i smyckesbranschen.[113]

Nackdelen med de mindre initiativen är att de inte omfattar den konventionella handelskedjan. Responsible Jewellery Council, RJC, är det initiativ som har lyckats bäst med att täcka det konventionella leverantörsledet. Styrkor med RJC är att standarden är obligatorisk för medlemmar, har tydliga mål och är certifierbar.

I en jämförande analys av nätverksorganisationen Solidaridad 2011 rankades RJC som bäst bland åtta initiativ för att förbättra förhållandena inom storskalig gruvdrift.[114] Solidaridad berömmer RJC för bra transparens och tydlig vägledning till företagen.[115]

108 http://www.artisanalgold.org/
109 http://www.nodirtygold.org
110 http://www.jeweltreefoundation.org

111 Intervju med Marc Choyt, Fair Action Jewellery, 2011-07-27.
112 Gemma Cartwright, produktansvarig för guld på Fair Trade UK, 2011-10-20
113 Elisabet Lim, produktansvarig för guld på Fairtrade Sverige, 2011-10-21.
114 I rapporten analyseras åtta större initiativ: Ekvatorprinciperna, Extractive Industries Transparency Initiatives (EITI), Global Reporting Initiative (GRI) Mining and Minerals Sector Supplement, International Council on Mining and Metals (ICMM) Sustainable Development Framework, International Cyanide Management Code (ICMC), International Finance Corporation (IFC) Performance Standards, OECD Guidelines for Multinational Enterprises och Responsible Jewellery Council Code of Practices.
115 Solidaridad, "Benchmark Study of Environmental and Social Standards in Industrialised Precious Metals Mining", 2011.

FAKTA

Initiativ kring utvinning i konfliktområden

World Gold Council - Conflict Free Standard

World Gold Council (WGC) är en branschorganisation med 22 större gruvföretag som medlemmar. 2011 lanserade WGC en due dilligence-standard för att öka spårbarheten i ledet mellan gruva och raffinering. Initiativet är ett direkt svar på den nya amerikanska lagstiftningen Dodd-Frank Act som från 2013 håller företag ansvariga för användningen av råvaror som finansierat väpnade grupper i Kongo eller kringliggande länder. En första draft av standarden ”Conflict-free gold” och tillhörande ”Chain-of-custody standard” lanserades i juni 2011.

Kimberlyprocessen

Kimberlyprocessen är ett internationellt certifieringssystem för diamanter som startade år 2000. Syftet med systemet är att motverka handel med så kallade ”blodsdiamanter” som utvunnits i konfliktområden. För att ett land ska få certifiera Kimberlydiamanter krävs att landet har godkända kontrollsystem för att garantera diamanternas ursprung. Systemet bygger på spårbarhet och diamanterna skeppas i slutna behållare med tillhörande certifikat. Idag ingår ett 70-tal länder i systemet, bland annat hela Europa, och länderna får bara exportera diamanterna till varandra. Kimberlyprocessen blev ett framgångsrikt svar från branschen på kritiken kring ”blodsdiamanter”. Initiativet stöds även av FN. Kritik mot systemet finns dock, framför allt från civilorganisationer som menar att det finns allvarliga luckor i systemet. Det senaste året har Kimberlyprocessen även hamnat i blåsväder efter att ha godkänt Zimbabwe som medlem.

LBMA Responsible Gold Guidance

I oktober 2011 lanserades London Bullion Markets Association (LBMA), som driver världens största handelsplats för guldråvara, ett första utkast på en uppförandekod kring handel med guld från konfliktområden. Koden bygger på OECD:s standard för handel med mineraler från konfliktområden och kräver att raffinaderier som levererar guld enligt LBMA:s högsta kvalitetsstandard ”Good Delivery” senast januari 2012 måste införa systematiska kontroller av guldets ursprung. Även risker för pengatvätt och finansiering av terrorverksamhet adresseras av koden. Företagen måste certifieras var tredje år och offentligt rapportera kring hur man kontrollerar leverantörskedjan. LBMA är även involverad i att utveckla ett supplement till OECD:s kod som handlar om specifika risker kopplat till leverantörskedjan för guld.

Källor: www.gold.org, www.kimberleyprocess.com, www.fairjewelry.org, www.

RJC kritiseras dock för en hel del svagheter. Den primära kritiken är att initiativet är alltför styrt av företagsintressen. RJC har visserligen konsulterat civilorganisationer under standardutvecklingen men inte inkluderat dem i beslutsprocessen. Under 2012 planerar RJC att inkludera ett antal civilorganisationer i sina rådgivande kommittéer. RJC arbetar även för att bli godkända medlemmar av ISEAL, den internationella alliansen för social och miljömässig ackreditering med medlemmar som Fairtrade, MSC och FSC. För ett godkännande kommer det att krävas större inflytande från civilorganisationer.[116]

En annan svaghet med RJC är att deras nuvarande uppförandekod endast omfattar företagens egen verksamhet. Inga krav ställs på leverantörer eller råvarornas ursprung. Det innebär att certifierade företag kan fortsätta använda råvaror som utvunnits eller processats på ett oansvarigt sätt. Det här försöker RJC komma tillrätta med genom utvecklingen av ett certifieringssystem för spårbarhet, s.k. Chain-of-custody. Efter snart två års utredning och konsultation med intressenter ska standarden lanseras första kvartalet 2012. Chain-of-custody-standarden kommer dock inte vara obligatorisk för medlemmar, enligt RJC på grund av konkurrenslagstiftning. Medlemmarna är däremot själva fria att anta policys om att bara köpa från certifierade leverantörer.[117]

Enligt Ian Doyle, författare till rapporten Uplifting the Earth, är RJC ett hoppingivande initiativ men han är skeptisk till om den nuvarande utformningen är tillräcklig för att förbättra förhållandena i praktiken. Ian Doyle menar att de flesta företag redan lever upp till standarden men att problemen kvarstår eftersom leverantörer inte omfattas. Standarden tacklar inte heller problematiken inom småskalig gruvverksamhet i tillräcklig utsträckning. Spårbarhet i leverantörsledet är enligt Ian Doyle avgörande för nå reella förbättringar, där kan RJC:s chain-of-custody standard bli ett steg på vägen. En risk är dock att standarden leder till bojkott av småskalig gruvdrift när företagen väljer att bara köpa RJC-certifierat guld. Småskalig gruvverksamhet drivs i regel i fel form för att certifieras och utesluts därmed ur leverantörskedjan. Det är viktigt att RJC inte leder till en bojkott av småskalig guldutvinning utan att branschen istället engagerar sig och stödjer en förbättring av förhållandena, menar Ian Doyle.[118]

Även Fair Jewelry Action är tveksamma till att RJC:s initiativ är tillräckliga för att komma tillrätta med problemen i branschen.

- Jag har inte uppfattat RJC som något annat än ett genomarbetat marknadsföringsinitiativ och en icke-vinstdrivande kvasikartell som skapats för att legitimera RJC:s största företagsmedlemmars redan existerande leverantörsled, säger Marc Choyt på FJA.[119]

Det är framförallt bristen på inflytande från civilorganisationer som gör FJA

116 Intervju med Fiona Solomon, Director of Developments and Standards på RJC, 2011-10-19.
117 http://www.responsiblejewellery.com/chain-of-custody.html
118 Intervju med Ian Doyle, Lifeworth, 2011-10-20
119 Intervju med Marc Choyt, FJA, 2011-07-14

tveksamma till att initiativet kommer leda till reella förbättringar.[120] Flera andra svagheter med RJC lyfts fram i Solidaridads rapport. Bland annat är det få företag inom de största riskområdena som anslutit sig. Majoriteten av medlemmarna är återförsäljare. Rapporten lyfter även fram flera brister på policynivå, exempelvis saknas principen om ”free-and-informed-prior-concent”.[121]

Enligt Fiona Solomon, ansvarig för standardutvecklingen på RJC, är man medveten om kritiken och säger att det pågår en kontinuerlig utveckling av standarden för att göra den mer heltäckande. En uppdatering av koden kommer göras under 2012. Solomon håller med om att den obligatoriska koden har brister och att det är ett problem att leverantörer inte omfattas. På grund av den komplexa handelskedjan där guld blandas från olika ursprung menar Solomon att segregering av ansvarsfullt producerat guld är den enda vägen framåt för att skapa spårbarhet. Det är därför organisationen utvecklar Chain-of-custody-standarden.[122]

De nyligen lanserade uppförandekoderna från London Bullion Markets Association och World Gold Council är positiva initiativ för att förbättra förhållanden i den konventionella handelskedjan. Nackdelen är att de är huvudsakligen begränsade till problematiken kring konfliktguld. Det finns även frågetecken kring hur robusta systemen är eftersom de lämnar till företagen att sköta kontrollen och inte involverar andra intressenter i processen.

Vad bör då ett svenskt smyckesföretag göra? Enligt Ian Doyle kan RJC vara ett bra första steg men för att ligga i framkant bör man som företag arbeta på flera fronter. Introducera kollektioner där ädelmetallernas ursprung och utvinningsförhållanden är kontrollerade, öka andelen återvunna ädelmetaller samt stödja organisationer som förbättrar villkoren inom småskalig gruvdrift, är några förslag. Viktigt är att företagen inte bara agerar utifrån rädslan för negativ publicitet. Det finns enligt Ian Doyle en stor potential att skapa mervärde för konsumenter om man kan berätta kring smyckets tillkomst, var ädelmetallerna är utvunna och hur utvinningen bidrar till utveckling.

- Smycken köps ofta i samband med viktiga händelser i livet och då vill man inte att de ska kunna kopplas till miljöförstöring och misär. Att få en historia bakom ett smycke är dessutom ett premium som många konsumenter är villiga att betala extra för, säger Ian Doyle.

Doyle är övertygad om att medvetenheten bland konsumenter kommer öka kring problematiken inom smyckesbranschen. Företag som inte har tillräcklig kontroll på sina leverantörsled och kan uppvisa ett aktivt ansvarsarbete hamnar då i riskzonen, menar han.[123]

120 Intervju med Marc Choyt, FJA, 2011-07-14
121 Solidaridad, “Benchmark Study of Environmental and Social Standards in Industrialised Precious Metals Mining”, 2011
122 Intervju med Fiona Solomon, Director of Developments and Standards på RJC, 2011-10-19.
123 Intervju med Ian Doyle, Lifeworth, 2011-10-20.

13. Analys av företagens ansvar

13.1. Iduna

Iduna är en aktör som har stort etiskt ansvar för villkoren i produktionen. Skälen till detta är flera. För det första importerar Iduna en stor del av de smycken som man säljer i butikerna från låglöneländer i Asien, framför allt Kina, Thailand och Indien där de sociala och miljömässiga utmaningarna är stora, något som den här studien bekräftar. När det gäller guldsmycken är i synnerhet Indien viktigt. För det andra har Iduna egna leverantörer i Asien. Iduna har följaktligen möjlighet att ställa krav på leverantörerna. För det tredje har Iduna ekonomiska muskler att bedriva ett aktivt CSR-arbete. Men en omsättning på drygt en miljard kronor om året bör det finnas utrymme för etiska initiativ. Guldfynd är branschens riktigt stora guldkalv.

Iduna hävdar att man arbetat med etiska frågor en längre tid. Swedwatchs bedömning är dock att ansvarsfrågorna haft en lägre prioritet än vad som kan förväntas av ett marknadsledande företag i en global bransch som delvis involverar högriskmoment såsom guldutvinning. 2007 anslöt sig företaget till BSCI. Då fick också en handläggare inom Iduna ansvaret för det etiska arbetet, men den personen hade många andra arbetsuppgifter som tog huvuddelen av arbetstiden. Först 2010 fick Tina Ivarsson i uppdrag att på heltid arbeta med BSCI och CSR-frågor.

Fortfarande saknas dock styrdokument som visar vilka ambitioner och mål Iduna har med arbetet. På Idunas hemsida saknas helt formuleringar om det ansvarsarbetet. Personalen i de butiker som Swedwatch besökt har låg kunskap om smyckenas tillkomst. Det återstår att se hur och med vilken energi frågorna kommer att tas upp.

En första utgångspunkt för att kunna bedriva ett effektivt CSR-arbete är att kartlägga leverantörsledet: Vilka fabriker använder leverantörerna? I vilken mån och till vad sker produktion hos underleverantörer? Hur ser miljö och villkor ut på fabrikerna i leverantörs- och underleverantörsled? Iduna har inlett en sådan kartläggning, men den är ännu i sin linda. För närvarande har Iduna en ytterst bristfällig kunskap om leverantörsleden och arbetsförhållanden där.

Under Swedwatchs arbete med denna rapport har Iduna utförligt redovisat hur koncernens produktionskedjor ser ut och vilka planer man har när det gäller CSR- arbetet. Det är positivt att Iduna varit transparenta och intresserade av dialog under denna granskning. En uppgift som Iduna dock inte lämnar ut är namnen på leverantörsfabrikerna. Däremot har företrädare för koncernen redovisat att de viktigaste leverantörerna i Indien ligger i den ekonomiska frizonen SEEPZ i Bombay.

Produktcheferna för guldvaror vid Guldfynd och Albrekts Guld har lång erfaren-

FAKTA

FN:s nya vägledande principer för företag

I juni 2011 antog FN nya vägledande principer om företagande och mänskliga rättigheter; UN Guiding Principles on Business and Human Rights. Principerna slår fast att alla företag är skyldiga att respektera mänskliga rättigheter i sin verksamhet och säkerställa att man inte bidrar till kränkningar genom affärspartners som exempelvis leverantörer. Principerna ställer krav på att företag kontinuerligt utvärderar risker för kränkningar och att detta även görs innan nya verksamheter eller affärskontrakt inleds. Vid rapporterade kränkningar av mänskliga rättigheter måste företag kunna uppvisa att de gjort vad de rimligen kunnat för att undvika involvering. Sverige har uttalat starkt stöd för utvecklingen av principerna.

Källa: Business and Human Rights http://www.business-humanrights.org

het av att besöka leverantörsfabriker. De har berättat om sina intryck av fabrikerna och överlag redovisar de positiva intryck. Man bör dock ha i minnet att de är representanter för koncernen och kanske inte intresserade av att offentligt rapportera om problem. För det andra har inte produktchefernas uppgift eller kompetens handlat om att granska arbetsvillkor och miljö vid fabrikerna. I flera fall berättar de att de inte ställt frågor om vad som Swedwatch betraktar som grundläggande förhållanden, exempelvis fackliga rättigheter.

Iduna tillverkar i princip alla guldsmycken med diamanter i Indien. Det i särklass viktigaste produktionsstället är den ekonomiska frizonen SEEPZ i Bombay. Där råder inskränkningar av de fackliga rättigheterna, något som företrädarna för Iduna inte är medvetna om.

Samtidigt är det uppenbart att de största problem med miljö och arbetsvillkor finns hos underleverantörerna. Men det finns inga tecken på att Idunas leverantörer i Indien (eller andra länder i Asien) ställer sociala eller miljömässiga krav på underleverantörerna. Inte heller har Iduna ställt krav på sina leverantörer att följa upp miljö och arbetsvillkor hos underleverantörerna.

Den fältstudie som Swedwatch genomfört i Bombay visar att arbetarna vid smyckesfabrikerna i den ekonomiska frizonen SEEPZ är missnöjda med lönenivån, att de fackliga rättigheterna är inskränkta och att arbetet att arbetsmiljön ibland är hälsovådlig.

Sammantaget bör några frågor stå i förgrunden för Idunas ansvarsarbete. Det handlar om att kartlägga leverantörer och underleverantörer, att genomföra sociala inspektioner av förstaledsleverantörer och göra en riskanalys av sociala och miljömässiga villkor i underleverantörsledet. Etiska krav bör kommuniceras genom hela ledet. Vidare har Iduna ett ansvar, tillsammans med andra stora aktörer i branschen, för att förbättra villkoren inom guldutvinningen.

Swedwatch har i den här rapporten redovisat för en mängd initiativ som syftar till ökad spårbarhet och bättre arbetsförhållanden i utvinningen. En möjlighet vore att Iduna ansluter sig till något av dem, exempelvis Responsible Jewellery Council (RJC).[124] I ett skriftligt svar skriver Tina Ivarsson att hon nyligen har ”fått information om RJC och har börjat läsa in mig på deras sätt att jobba”.

13.2. Smycka

Jämfört med Iduna[125] har Smycka ytterligare ett led i varukedjan. Det beror på att Smycka inte har några egna utländska leverantörer utan köper smycken från olika märkesföretag. Det gör Smyckas ansvarsarbete mer svårhanterligt och oöverskådligt. Jämfört med Iduna säljer Smycka färre smycken som är tillverkade i Asien, särskilt påtaglig är skillnaden när det gäller guldsmycken. I Smyckas butiker finns följaktligen färre smycken där exploatering av låglöneländernas arbetskraft kan ha förekommit.

Dessa anmärkningar betyder inte att Smycka kan slå sig till ro med CSR-arbetet. Inom hela smyckesbranschen är det en tendens att successivt flytta allt mer produktion till Asien. Även om Smycka inte självt kommer att använda sig av asiatiska leverantörer är det troligt att de märkesföretag som Smycka samarbetar med i högre grad kommer att använda sig av asiatiska leverantörer. Redan i dag använder också märkesföretagen asiatiska leverantörer, även om det inte är så vanligt när det gäller tillverkningen av guldsmycken.

Ett första steg vore att Smycka gav märkesföretagen i uppdrag att redovisa vilka leverantörer man använder och vilken kontroll av miljö och arbetsvillkor som sker av leverantörerna. Av lika stor vikt är att leverantörsföretagen redovisar hur miljö och arbetsvillkor ser ut i underleverantörsledet. Informationen från märkesföretagen skulle sedan kunna sammanställas och redovisas på Smyckas hemsida. Vidare borde Smycka, tillsammans med andra aktörer i branschen, ta ett socialt och miljömässigt ansvar för villkoren inom guldutvinningen.

13.3. Svenska branschorganisationerna

Varken Guldsmedsbranschens Leverantörsförening, Smycken & Klockor eller Guldsmedsmästarnas Riksförbund visar något som helst intresse för att förbättra arbetsvillkoren inom den globala smyckesindustrin eller inom guldutvinningen.

Särskilt när det gäller de två förstnämnda branschorganisationerna är detta anmärkningsvärt. (Guldsmedsmästarnas Riksförbund är främst en hantverksorganisation.) En växande andel av de smycken som säljs i Sverige är tillverkade i

124 RJC presenteras utförligt i kap 12.1.

125 Åtminstone när det gäller produktion utanför Sverige.

låglöneländer, även om en stor del av produktionen sker i Sverige och Europa.

Enligt de flesta branschanalyser kommer också importen av smycken och smyckeskomponenter från Asien att öka. Dessutom är smyckesbranschen extremt splittrad och fragmenterad. Undantaget Iduna och Smycka är de flesta företag små. Ska CSR-arbetet stärkas inom branschen är den enda realistiska strategin att Iduna, Smycka och branschorganisationerna står för initiativen.

Ett första steg bör vara att Guldsmedsbranschens Leverantörsförening och Smycken & Klockor inleder ett samarbete kring det etiska ansvaret. En kartläggning bör genomföras av i vilken omfattning medlemmarna använder sig av produkter som är tillverkade i Asien och vilken kunskap som i dag finns om produktionsvillkoren.

Nästa steg bör vara att utforma en uppförandekod med en minimistandard för miljö och arbetsvillkor. Därpå bör branschorganisationerna och beställarföretagen vidareförmedla dessa krav till mellanhänder och leverantörsföretag.

Branschorganisationernas företrädare menar att man har knappa resurser och att det därför inte är realistiskt med CSR-arbete. I själva verket har branschens företrädare inte ens på allvar undersökt vad de skulle kunna göra för att höja den etiska nivån och vad detta skulle kosta.

14. Slutsats

14.1. Omedvetenhet om riskerna i guldutvinningen

Företagen är medvetna om problematiken kring konfliktdiamanter och risker med tillverkning i låglöneländer. Däremot har svårigheten med att spåra guldråvaran lett till att aktörerna i smyckesbranschen ofta är omedvetna om problemen i guldutvinningen. Flera personer som Swedwatch har intervjuat i arbetet med den här studien har varit påtagligt omedvetna om guldutvinningens ofta starkt miljöbelastande och hälsovådliga effekter.

En förklaring kan vara att företagen använder återvunnet guld när produktionen sker i Sverige och att guldet inte är spårbart när tillverkningen sker utomlands. Det är dock ingen godtagbar ursäkt. Det är hög tid att smyckesföretagen ökar sin kunskap om hela produktionsledet för guld och vidtar åtgärder för att öka spårbarheten, eftersom detta ligger inom företagens påverkanssfär.

FN:s representant för mänskliga rättigheter i näringslivet, professor John Ruggie, menar att företags påverksanssfär inte begränsas till affärspartners som företaget direkt kan påverka (have impact on). John Ruggie drar ansvaret längre än så. Han menar att företag har ansvar för att förhindra kränkningar

mot mänskliga rättigheter i hela den gällande produktionskedjan, oavsett direkt affärsrelation.[126] (Se faktaruta FN:s nya vägledande principer för företag, sid 60.)

14.2. Bättre kontroll av villkoren i leverantörsfabrikerna

Denna studie inriktar sig på guldsmycken och därför är det svenska smyckesföretaget Iduna av särskilt intresse eftersom man lägger ut produktion på guldsmycken på leverantörer i Indien. Inom den övriga svenska smyckeshandeln är det ovanligt med guldsmycken tillverkade i Asien. Iduna är också ett företag med ekonomiska resurser som har kapacitet att bedriva ett aktivt socialt arbete. Iduna är medlem i BSCI men har knappt börjat kartlägga och följa upp villkoren på de egna leverantörsfabrikerna, än mindre göra en riskanalys över hela leverantörsledet inklusive underleverantörer, där de största problemen finns.

En stor del av Idunas tillverkning i Indien sker i den ekonomiska frizonen SEEPZ i Bombay, ett centrum för den indiska smyckesproduktionen. Swedwatchs fältstudie visar att facklig verksamhet inte är tillåten i zonen, arbetare som organiserat sig har blivit avskedade. Vidare finns ett stort missnöje bland arbetarna med lönenivån.

Utöver Iduna bör även branschorganisationerna Guldsmedsbranschens Leverantörsförening och Smycken & Klockor inleda ett aktivt CSR-arbete för att förbättra villkoren vid leverantörsfabrikerna och för att minska riskerna vid guldutvinningen.

Den här studien visar på problem både när det gäller villkoren i produktionen och i guldutvinningen, som smyckesbranschen borde ta ett större ansvar för att åtgärda. Samtidigt hör guldsmycken till branschens mest exklusive varor. Materialkostnaderna står för huvuddelen av kostnaderna, medan kostnaderna för arbetskraften står för en mindre del. En konsekvens av detta är att en stor del av guldsmyckena tillverkas i Europa.

En annan slutsats är att problemen i produktionen med stor säkerhet är ännu större när det handlar om smycken i lägre prissegment och av billigare material. När det gäller sådana smycken sker en stor del av tillverkningen i Kina.

Smyckesföretagen har en skyldighet att förbättra villkoren även i denna del av produktionen. Det gäller även det näst största av de svenska smyckesföretagen, Smycka, som till stor del säljer vidare andra företags märkessmycken.

126 http://198.170.85.29/Ruggie-response-Ethical-Corp-5-Jun-2008.pdf

15. Swedwatchs rekommendationer

Till företagen

1. Identifiera risker i leverantörsledet och kontrollera förhållanden hos direkta leverantörer och kommuncera etiska krav till underleverantörer.
2. Iduna bör aktivt verka för att fackliga rättigheter införs i frizonen SEEPZ.
3. Iduna och Smycka bör bli medlemmar i Responsible Jewellery Council och inleda certifiering av organisationens standarder inklusive den kommande frivilliga standarden för spårbarhet (Chain-of-custody).
4. Företag i smyckesbranschen bör öka andelen återvunnet guld i sina smycken. Kravet bör även ställas på leverantörerna.
5. Företag i smyckesbranschen bör introducera kollektioner med guld som är utvunnet på ett ansvarsfullt sätt (exempelvis certifierat genom Fairtrade eller Jeweltree).
6. Företag i smyckesbranschen bör utbilda butikspersonalen om risker i produktionskedjan samt vad företaget gör för att agera ansvarsfullt.
7. Företag i smyckesbranschen bör stödja organisationer som arbetar för att förbättra villkoren inom småskalig guldutvinning.
8. Företag i smyckesbranschen bör informera kunder, inte minst på hemsidan, om etikfrågor, spårbarhet och företagets ansvarsarbete.
9. Företag i smyckesbranschen bör regelbundet rapportera kring det etiska ansvarsarbetet.

Till branschorganisationerna

1. Branschorganisationerna bör bli drivande i det etiska arbetet och utbilda medlemsföretagen kring etiska frågor.
2. Branschorganisationerna bör skapa en gemensam uppförandekod och ge praktisk vägledning till medlemmarna.
3. Branschorganisationerna bör söka medlemskap i Responsible Jewellery Council.
4. Branschorganisationerna bör ge information till allmänheten om det etiska arbetet.

16. Källor, fältmetod och enkät

16.1. Skriftliga källor

- “Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act”, 2010 http://www.sec.gov/about/laws/wallstreetreform-cpa.pdf
- 24Gold, “Global Gold-Mining Trends” http://www.24hgold.com/english/news-gold-silver-global-gold-mining-trends.aspx?article=3240048230G10020&redirect=false&contributor=Scott+Wright
- Alliance for Responsible Mining, “Rock Solid Chances”, 2011
- Barrick Gold, “Facts about Cyanide” http://www.barrick.com/CorporateResponsibility/KeyTopics/CyanideManagement/FactsAboutCyanide/default.aspx
- Barrick Gold, “Facts about Cyanide” http://www.barrick.com/CorporateResponsibility/KeyTopics/CyanideManagement/FactsAboutCyanide/default.aspx
- Child Labour in the Diamond Industry, ICFTU, 1997.
- China Labour Bulletin, “Deadly Dust - The Silicosis Epidemic among Guangdong Jewellery Workers”, 2005 http://www.clb.org.hk/en/files/File/research_reports/Deadly_Dust_Dec2005.pdf
- China Precious Metal Resources Holdings Co., Ltd. Dispatches Circular in Respect of Acquisition of Gold Mine Assetsin Mojiang Hani Minority Autonomous Prefecture, Highbeam Business, 2011, http://business.highbeam.com/409036/article-1G1-234454799/china-precious-metal-resources-holdings-co-ltd-dispatches
- Counter, S.A., Buchanan, L.H., and F. Ortega, 2006. “Neurocognitive screening of mercury-exposed children of Andean gold miners”. International Journal of Occupational and Environment.
- Etikrådet, “Miljöpåverkan från gruvindustrin”, 2008.
- EU-kommissionen; ”Meddelande från kommissionen Säker gruvdrift: en uppföljning av den senaste tidens gruvolyckor”, 2000 http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52000DC0664:SV:HTML
- Europaparlamentets resolution den 7 oktober 2010 om brister i skyddet av de mänskliga rättigheterna och rättsskipningen i Demokratiska republiken Kongo. http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2010-0350&language=SV
- Europaparlamentets resolution den 7 oktober 2010 om brister.
- Financial Action Task Force (FATF), “RBA GUIDANCE FOR DEALERS IN PRECIOUS METAL AND STONES”, 2008.
- Financial Action Task Force (FATF), “Trade Based Money Laundering”, 2006.
- FN, “Final report of the Group of Experts on the Democratic Republic of the Congo”, 2008. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2008/773
- Freedom of association and collective bargaining in export processing zones: Role of the ILO supervisory mechanism, Ramapriya Gopalakrishnan, ILO, 2007.
- from the Eastern DR Congo for Development”, 2009.
- Garrett, N. and Mitchell, H., “Trading Conflict for Development: Utilising the Trade in Minerals
- Gavin Mudd, “Gold mining and sustainability: A critical reflection”, 2008 http://www.eoearth.org/article/Gold_mining_and_sustainability:_A_critical_reflection
- ICMM, ”Good practice guide: Indigenous Peoples and Mining”, 2010.
- IFSL Research, “Bullion Markets 2009”, http://www.thecityuk.com/assets/Uploads/Bullion-Markets-2009.pdf

- ILO, 2005; “The burden of gold Child labour in small-scale mines and quarries” http://www.ilo.org/global/publications/magazines-and-journals/world-of-work-magazine/articles/WCMS_081364/lang--fr/index.htm
- Kevin H. Telmer and Marcello M. Veiga; “World Emissions of Mercury from Artisanal”
- LBMA Responsible Gold Guidance http://www.lbma.org.uk/pages/index.cfm?page_id=137&title=responsible_gold
- LO-TCO Biståndsnämnd, ”Mänskliga rättigheter i arbetslivet - ILO:s 8 kärnkonventioner”.
- Looking for a quick fix – How weak social auditing is keeping workers in sweatshops, Clean Clothes Campaign, 2005.
- Made In China - Den nya ekonomiska supermakten, sid 153, Loretta Napoleoni, Leopard förlag, 2011.
- Miljöstyrningsrådets rapport 2010:7, ”Riskanalys av råvaror till textilier, elektronik och biodrivmedel”.
- Mining Sector”, 2010 http://pdf.wri.org/working_papers/mine_the_gap.pdf
- Online Brands, Kvartalsrapport Q1 2011.
- Planer på investeringar inom gruvdriften, Pu Er Sheng An Di Property Company Limited, 2011.
- Pole Institute, 2008 https://spreadsheets.google.com/a/swedwatch.org/pub?key=poxofYaLSEQtiH9503OHLbA
- Professional Jeweller, ”A guide to ethical jewellery”, 2011. http://www.professionaljeweller.com/article-9740-a-guide-to-ethical-jewellery/
- Pu Er Sheng An Di Property Company Limiteds information om gruvdriften i Mojiang, 2011.
- Responsible Jewellery Council, 2011, ”Chain-of-custody in the diamond and gold jewellery supply chain – issues and options”. http://www.responsiblejewellery.com/files/RJC_Chain_custody_discn_paper_19_04_2010.pdf
- SEEPZ Gems Jewellery, Lists of Gems and Jewellery Manufactur’s (2011). Se zonens hemsida: www.seepz.com. Se även: http://en.wikipedia.org/wiki/SEEPZ
- Solidaridad, 2011, “Benchmark Study of Environmental and Social Standards in Industrialised Precious Metals Mining” http://solidaridadnetwork.org/sites/solidaridadnetwork.org/files/Solidaridad_Benchmark_Study_March_2011.pdf
- South China Morning Post, “Jeweller banned from fairs over its sick workers”, 2010. http://www.lac.org.hk/en/node/37
- Sweat and Gold, Anupama Katakam, Frontline nr 22/2001.
- Swedwatchs rapport ”AP-fonder försöker påverka kritiserat gruvbolag” från 2009.
- Tema: Ekonomiska frizoner, LO-TCO Biståndsnämnd, Mats Wingborg, 2011.
- The Enough Project; “From Mine to Mobile Phone”, 2009 http://www.enoughproject.org
- The Mojiang Gold Mine – Yunnan Province, Chinamining, 2011, http://www.chinamining.org/Investment/2006-07-31/1154328572d301.html.
- Tidningen Fokus; ”Fler dammar hotar brista”, 2010 http://www.fokus.se/2010/10/fler-dammar-hotar-brista/
- United Nations Environment Programme, 2008, http://www.chem.unep.ch/mercury/UGMP/INFprocent201.pdf
- Violations of Trade Union Rights in Asia and the Pacific, International Trade Union Confedration (ITUC), 2008.
- World Gold Council; "The Economic Contribution of large-scale gold mining in Peru", 2011
- World Gold Council’s, “Gold Demand Trends Q1 2011”. http://www.gold.org/download/pub_archive/pdf/GDT_Q1_2011.pdf
- World Resources Institute, “Mine the Gap: Connecting Water Risks and Disclosure, 2011.
- World Resources Institute; “Mining and Critical Ecosystems: Mapping the Risks,”2003 http://pdf.wri.org/mining_critical_ecosystems_full.pdf

16.2. Hemsidor

www.ommunitymining.org, www.eiti.com, www.fairtrade.org.uk/gold, www.glf.nu., www.iduna.se, www.ivl.se, www.jeweltreefoundation.org, www.mercury-watch.org, www.nodirtygold.org, www.responsiblejewellery.com, www.schalins.se, www.sepz.com., www.silverinstitute.org/production.php, www.sweden.gov.se

16.3. Förteckning över intervjuade personer

Titti Bjernér, Tiny Masters/Ekoguld 15/6, 2011.
Anders Fors 9/6 och 29/9, 2011.
Elisabet Lim, produktansvarig för guld på Fairtrade Sverige, 21/10, 2011.
Fiona Solomon, Director of Developments and Standards på RJC, 19/10, 2011.
Gemma Cartwright, produktansvarig för guld på Fair Trade UK, 20/10, 2011.
Ian Doyle, Lifeworth, 20/10, 2011.
John Morgner, 2/10, 2011.
Lars Gewers 25/9, 28/9 och 30/9, 2011.
Leila Kloo, Guldfynd, 22/9, 24/9, 30/9.
Marc Choyt, Fair Action Jewellery, 27/7, 2011.
Marcin Piersiak, projektansvarig på Alliance for Responsible Mining, 26/10, 2011.
Ronny Kindblom på KarAna AB, 9/6, 2011.
Sheida Tahwildaran, Albrekts Guld, 22/9, 27/, 2011.
Sukumar Damle, 19/9, 20/9, 2011.
Sveto Djordjevic, produktionschef på Efva Attling Stockholm AB, 29/6, 2011.
Tina Ivarsson, Iduna, 5/9, 17/9, 19/9, 26/9, 2011.
Torsten Persson, VD för Smycka AB, intervjuer 7/7, 30/9, 2011.

16.4. Metod och källor i fältstudien i Mojiang

Fältstudie i Mojiang bygger i huvudsak på intervjuer i gruvområdet. Swedwatch har intervjuat ett 20-tal arbetare, säkerhetschefen vid gruvbolaget plus flera människor i byarna kring gruvdriften. Vidare har ett stort antal människor i centralorten Mojiang intervjuats, alla har erfarenheter av gruvdriften i distriktet.

Vid intervjuerna har tolk använts. Tolken har inte rekryterats från de officiella statliga tolkningsförmedlingarna utan haft en oberoende ställning. Vid en intervju skedde en dubbel tolkning, från hani till mandarin och från mandarin till engelska.

Flera av de intervjuade arbetarna har svarat öppet på frågorna. Swedwatch har fått namnen på dessa arbetare, men för att skydda dem nämns inte namnen i rapporten. En annan viktig källa i fältstudien har varit direkta iakttagelser av guldutvinningen, fabriken, miljön runt fabriken och av gruvarbetarsamhället.

Några få skriftliga dokument har också varit betydelsefulla för studien. De flesta av dessa är på kinesiska och har tagits fram av tolken (efter kontakt med företagsledningen eller genom att dokumenten finns tillgängliga på internet). Tolken har även översatt dokumenten åt Swedwatch.

De viktigaste av dessa dokument är följande:

- *Pu Er Sheng An Di Property Company Limiteds information om gruvdriften i Mojiang*, 2011.
- *Underlag inför övertagande av gruvdrift*, Pu Er Sheng An Di Property Company Limited, 2011.
- *Planer på investeringar inom gruvdriften*, Pu Er Sheng An Di Property Company Limited, 2011.

Därutöver har några engelskspråkiga dokument använts:

- *China Precious Metal Resources Holdings Co., Ltd. Dispatches Circular in Respect of Acquisition of Gold Mine Assetsin Mojiang Hani Minority Autonomous Prefecture*, Goliath, Business Knowledge On Demand, 2011, http://goliath.ecnext.com/coms2/gi_0199-13308657/China-Precious-Metal-Resources-Holdings.html
- *China Precious Metal Resources Holdings Co., Ltd. Dispatches Circular in Respect of Acquisition of Gold Mine Assetsin Mojiang Hani Minority Autonomous Prefecture*, Highbeam Business, 2011, http://business.highbeam.com/409036/article-1G1-234454799/china-precious-metal-resources-holdings-co-ltd-dispatches
- *The Mojiang Gold Mine – Yunnan Province*, Chinamining, 2011, http://www.chinamining.org/Investment/2006-07-31/1154328572d301.html

Vidare:

- I boken *Made in China – Den nya ekonomiska supermakten*, Loretta Napoleoni, Leopard förlag, 2011, finns flera uppgifter om guldbrytningen i Kina, se bland annat sidan 153 om guldruschen i Inre Mongoliet.

16.5. Metod i fältstudien i Bombay

Swedwatch fick inte Idunas tillstånd att besöka några av företagets leverantörer i Indien. Fältstudien i Bombay är istället utförd utanför den ekonomiska frizonen SEEPZ. Den indiska journalisten Chinki Sinha är baserad i New Delhi och reste till Bombay i oktober 2011 för att genomföra studien. Hon väntade utanför zonen och sökte där kontakt med arbetare för kunna genomföra intervjuer. Zonen är förbjudet område för alla som saknar specialtillstånd.

De flesta av intervjuerna genomfördes under söndagar när arbetarna var lediga.

Flera av arbetarna var rädda, några ville inte bli intervjuade och andra krävde att deras namn inte skulle nämnas. Av de nio arbetare som Swedwatch talade med var det till sist fem som var villiga att låta sig intervjuas. Swedwatch har namnen på de intervjuade arbetarna och även ett par av fabrikerna. För att inte arbetarna ska gå att identifiera publiceras inga namn. Ytterligare material samlades in genom att kortare intervjua en grupp på cirka tio arbetare direkt utanför zonen. Intervjuerna skedde på hindi. Mats Wingborg har översatt studien till svenska och redigerat texten.

16.6. Enkät till Guldfynd, Hallbergs Guld, Albrekts Guld samt Smycka (intervjuer med butiksanställda)

- Vet ni var de guldsmycken ni säljer är tillverkade?
- Om nej: Varför är den informationen inte tillgänglig?
- Om ja: Hur får ni den informationen?
- Vet ni något om arbetsvillkoren för dem som tillverkar smyckena?
- Om nej: Vore det inte viktigt att kunna förmedla en sådan information? Det gör ju fler klädföretag i dag!
- Om ja: Hur får ni den informationen?
- Bedriver företaget något etiskt arbete för att förbättra villkoren i leverantörsfabrikerna?
- Om ja: Hur ser det ut?
- Är företaget engagerat för att förbättra villkoren i guldutvinningen? Och i så fall hur?

Rapporter publicerade av Swedwatch

44. Out of Focus - Labour rights in Vietnam's digital famera factories (2011)
43. Mors lilla Olle II (2011)
42. Rena guldgruvan - AP-fondernas investeringar har en smutsig baksida (2011)
41. Mors lilla Olle - så exploateras asiatiska bärplockare i de svenska skogarna (2011)
40. Dyrare kaffe är bra (2011)
39. Leksaksföretagen har agerat efter kritiken (2011)
38. Passive observers or active defenders of human rights? (2010)
37. Konfliktmineraler i våra mobiler (Voices from the inside) (2010)
36. Namibias uran bakom svensk kärnkraft (2010)
35. Etik för dyrt för svenska kaffebolag (2010)
34. Mer kött och soja - mindre regnskog (2010)
33. Olaglig övertid i mobilfabriker (2009)
32. Skoföretag har dålig kontroll på miljön (2009)
31. Hårt arbete bakom barnens julklappar (2009)
30. Vägar till ett bättre arbetsliv (2009)
29. Oädel handel: En rapport om import av tropiskt trä (2009)
28. Out of Control: E-waste trade flows from the EU to developing countries (2009)
27. En brännande fråga: Hur hållbar är den etanol som importeras till Sverige? (2009)
26. En exkluderande resa: En granskning av turismens effekter i Thailand och Brasilien (2008)
25. Ett kaffe som märks: Vilka effekter har certifieringar för kaffeodlare? (2008)
24. Illegal Ground: Assa Abloy's business in occupied Palestinian territory (2008)
23. Den blinda klädimporten: Miljöeffekter från produktionen av kläder (2008)
22. Silenced to Deliver: Mobile phone manufacturing in China and the Philippines (2008)
21. Utveckling på vems villkor? Skanskas verksamhet i ecuadorianska Amazonas (2008)
20. Risky Business. The Lundin Group's involvement in the Tenke Fungurume Mining project in the DRC (2008)
19. Improving Working Conditions at Chinese Natural Stone Companies (2008)
18. Powering the Mobile World. Cobalt production for batteries in the DR Congo and Zambia (2007)
17. Svenska textilier – ren vinst, smutsig produktion (2007)
16. Vita rockar och vassa saxar. En rapport om landstingens brist på etiska inköp (2007)
15. Bristande miljö – och etikkontroll. En rapport om Clas Ohlsons och Biltemas inköp (2006)
14. Arbetarnas situation på varven i Kina (2006)
13. Sandvik och Freeport – Två företag i konflikten om Papua (2006)
12. Chokladens mörka hemlighet. En rapport om arbetsvillkoren på kakaoodlingarna i Västafrika (2006)
11. The Price of Oil. Nordic participation in violations in Oil and Gas development on Sakhalin in Russia (2006)
10. Kaffe från Brasilien — en bitter smak av orättvisa (2005)
9. Expansion i låglöneländer med etiska risker – Assa Abloy i Rumänien och Mexiko (2005)
8. Lång väg till rättigheter – Trelleborgs försök att hindra en fackförening på Sri Lanka (2005)
7. En vara bland andra? – migrantarbetarnas situation och svenska företag i Saudiarabien (2005)
6. Handelskung med bristande etik – en rapport om Clas Ohlsons inköp i Kina (2005)
5. Swedish pulp in Brazil – The case of Veracel (2005)
4. Människor och miljö i fruktindustrin – två fallstudier från Chile och Sydafrika (2005)
3. Billig, snabb och lydig–en rapport om kinesiska leksaksarbetare och företagens ansvar (2004)
2. Svensk handel med Burma (2004)
1. Fallstudie om pappersmasseproduktion i Indonesien (2003)